

Saimaan ammattikorkeakoulu
Sosiaali- ja terveysala Lappeenranta
Hoitotyön koulutusohjelma
Terveystieteiden suuntautumisvaihtoehto

Silva Sivén

Autististen piirteiden yhteys kommunikaation riskitekijöihin

Opinnäytetyö 2013

Tiivistelmä

Silva Sivén

Autististen piirteiden yhteys kommunikaation riskitekijöihin, 36 sivua, 3 liitettä

Saimaan ammattikorkeakoulu

Sosiaali- ja terveysala Lappeenranta

Hoitotyön koulutusohjelma

Terveydenhoitotyö

Opinnäytetyö 2013

Ohjaaja: yliopettaja Anja Liimatainen, Saimaan ammattikorkeakoulu

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli koota lastenneuvolan terveydenhoitajille tietoa kommunikaatiovaikeuksien varhaisista piirteistä ja niiden yhteydestä kielenkehityksen pulmiin ja laajempiin kehityksen häiriöihin kuten autismin kirjoon. Teoreettisena viitekehystenä on lapsen kielen kehityksen esikielellinen vaihe ja autistisen käyttäytymisen taustateorioita. Toiminnallisena osuutena rakennettiin apuvälineeksi lastenneuvolatyöhön esikielelliseen vaiheeseen liittyvä esite. Ajatuksena oli ennaltaehkäisy ja varhainen tuki. Esite pohjautuu kielen kehityksen ja kommunikaation seulontamenetelmien nostamiin riskitekijöihin, jotka perustuvat tutkittuun tietoon. Tavoitteena oli esitteen avulla lisätä terveydenhoitajien tietoisuutta ja keinoja ohjata vanhempia tukemaan lapsensa kommunikaatiotaitoja sekä vahvistamaan pienokaisen ja vanhempien välisen vuorovaikutuksen ja kommunikaation rakentamista tärkeässä esikielellisessä vaiheessa (0kk-1,5/2v).

Opinnäytetyössä tarkasteltiin kielen kehityksen ja autismin kirjon riskitekijöitä vauva- ja taaperoikäisellä ja ajankohtaa rajattiin lapsen esikielelliseen vaiheeseen. Työssä todettiin molempien riskitekijöiden olevan samantyyppisiä, osin jopa samanlaisia. Myöhemmässä vaiheessa autistiset piirteet kehityksen edetessä muuntuvat ja erottuvat kielen kehityksen häiriöistä.

Periaatteena oli, että kotiin vietävä esite sisältää myös käytännön vinkkejä ja harjoituksia lapsiperheen arjen vuorovaikutustilanteisiin. Esite orientoi vanhempia tarkkailemaan lapsen vuorovaikutusta kotiympäristössä, ja siten neuvola saa kokonaisvaltaisemman kuvan lapsen kommunikaation kehityksestä. Lapsi tarvitsee vanhemman kommunikointiin, jotta vuorovaikutuksesta tulee merkityksellistä. Kuitenkin erilaiset viivästymät saattavat vaikeuttaa vuorovaikutuksen luomista, ja näissä tilanteissa on tärkeää tarjota vanhemmille tukea ja keinoja, jotta vuorovaikutuksellinen suhde saadaan luotua.

Avainsanat: esikielellinen vaihe, kommunikaatio, autismin riskit

Abstract

Silva Sivén

The connection of the autistic features to the risk factors of communication,
36 pages, 3 appendices

Saimaa University of Applied Sciences, Lappeenranta
Health Care and Social Services

Degree Programme in Nursing / Public Health Nursing
Bachelor's Thesis 2013

Instructor: Ms Anja Liimatainen, Principal Lecturer, Saimaa University of Applied
Sciences

The purpose of the research was to gather information to the public health nurses of the children's health centre about communication difficulties of the early characteristics and their relation to problems of language development and broader development disorders such as autism spectrum disorders. The theory was based on prelinguistic phase of the child's language development and autistic behavior.

As a result of the project was created a brochure as a tool to the public nurses to increase their awareness and ways to guide parents to support their child's communications skills as well as to strengthen the infant- parent interaction and communication.

This thesis studies the risk factors of the language development and autism spectrum disorder for babies and toddlers. It was stated in the theses that the risk factors are alike, in some cases even the same. At a later stage of the child's development, the autistic features are transformed and distinguished from the language development disorders.

The principle was that the take-home brochure also contains practical tips and exercises for the family in a daily interaction situations. The brochure orients the parents to observe child's interaction in a home environment and then the children health centre gets a more comprehensive picture of the child's communication development.

A child needs a parent to communicate, so that the interaction is significant. However, various delays may hinder the creation and the interaction of these situations, it is important to provide parents the support and ways to develop a unique interactional relationship.

Keywords: prelinguistic phase, communication, the risk factors of autism

Sisältö

1. Johdanto	5
2. Esikielellinen kommunikaatio ja vuorovaikutus	7
2.1 Varhainen vuorovaikutus	7
2.2 Esikielellinen kehitysvaihe	8
2.2.1 Esitavoitteellinen ja tavoitteellinen vaihe	9
2.2.2 Esikielellisen kommunikaation arviointia	11
3. Autismin kirjo ja lapsuusiän autismi	12
3.1. Autistisen käyttäytymisen taustateorioita	13
3.2. Autismin vaikutus käyttäytymiseen ja kommunikaatioon	13
4. Kommunikaatiovaikeuksien seulonta ja tuki	17
4.1 Havainnointi lapsen arjessa ja neuvolakäynneillä	17
4.2 Seulontamenetelmiä	18
4.3 Riskitekijät	20
5. Esikielellinen kommunikaatio ja autistiset piirteet	22
5.1 Esikielellisen kehityksen arvioitavat piirteet	22
5.2. Esikielellisen vaiheen autistiset piirteet	25
5.3 Kielen riskitekijöiden yhteneväisyys varhaisiin autismin piirteisiin	26
6. Esite terveydenhoitajan työvälineenä	28
7. Pohdinta	30
Lähteet	34

Liitteet

Liite 1: CHAT

Liite 2: M-CHAT

Liite 3: Esite

1. Johdanto

Yhteiskunnassamme puhutaan paljon ennaltaehkäisystä sekä varhaisesta puuttumisesta ja tuesta monitasoisesti, eri asiayhteyksissä. Teema liittyy myös lapsiin ja perheisiin neuvolatyössä. Opinnäytetyössäni lähestyn aihetta: varhaisen vuorovaikutuksen ja esikielellisen kommunikaation kehitykselliset riskitekijät, jotka ennakoivat eriasteisia ja erilaisia vuorovaikutuksen, viestinnän ja kielen häiriöitä. Näkökulmani on noiden riskitekijöiden yhteydet autistisiin piirteisiin.

Autismi on tunnistettavissa esikielellisessä vaiheessa, vaikka diagnoosi tehdään aikaisintaan 2-3 ikävuoden jälkeen - yleensä paljon myöhemmin. Tutkimuksissa on havaittu tyypillisiä autismin riskitekijöitä, jotka varhaisimmillaan ilmenevät 2-3 kuukauden iässä. Varhainen tunnistaminen on tärkeää kuntoutuksen kannalta, koska silloin pystytään hyödyntämään kehittyvän lapsen aivojen plastisuutta, mikä mahdollistaa vuorovaikutustaitojen kehittymisen. (Sarkkinen & Savonlahti 2007, 282.) Autismi- ja Aspergerliitto ry ajaa asiaa, että Suomeen saataisiin autismin kirjon varhaisempaan toteamiseen tähtäävä seulontamenetelmä.

Neuvolatyön keskeisiin tehtäviin kuuluvat lasten terveydentilan, kasvun ja kehityksen seuraaminen. Kehitystä haittaavat ongelmat pyritään tunnistamaan valtakunnallisen neuvolakäsikirjan mukaisella arvioinnilla ja toiminnalla (Sosiaali- ja terveysministeriö 2004). Opinnäytetyössäni keskityn myös siihen, mitä ja miten terveydenhoitaja voi osaltaan ohjata ja tukea vanhempia lapsensa esikielellisen kommunikaation vahvistamisessa. Varsinkin vauva- ja taaperoiäkäinen tarvitsee vanhempansa kommunikointiin, jotta vuorovaikutuksesta tulee merkityksellistä. Kuitenkin erilaiset viivästymät saattavat vaikeuttaa vuorovaikutuksen luomista, ja näissä tilanteissa on tärkeää tarjota vanhemmille tukea ja keinoja, jotta vuorovaikutuksellinen suhde saadaan luotua jo esikielellisessä vaiheessa.

Opinnäytetyöni tarkoituksena on koota lastenneuvolan terveydenhoitajille tietoa kommunikaatiovaikeuksien varhaisista piirteistä ja niiden yhteydestä kielenkehityksen pulmiin ja laajempiin kehityksen häiriöihin, lähinnä autismin kirjoon. Toiminnallisena osuutena rakennan apuvälineeksi esitteen

lastenneuvolatyöhön. Esitteen ajatuksena on ennaltaehkäisy ja varhainen tuki; se pohjautuu lapsen kielen kehityksen ja kommunikaation seulontamenetelmien nostamiin riskitekijöihin, jotka perustuvat tutkittuun tietoon. Esitteen kokoamisessa käytän apuna esikielellisen kehityksen teoriaa sekä joitakin kielen kehityksen ja laaja-alaisen kehityshäiriön seulontamenetelmiä. Lisäksi käytän vuorovaikutusterapian nostamia tekijöitä, joiden pohjalta neuvot rakentuvat.

Tavoitteena on, että esite toimii vanhemmille myös lapsen vuorovaikutustaitojen ja kielen kehittymisen tukemisessa ennalta ehkäisevästi, ”varmuuden vuoksi” ja varhaisessa vaiheessa - paljon aikaisemmin kuin on vielä edes tarvetta miettiä lisäselvittelyjä tai diagnoosin tekemistä. Vanhemmat ovat luontevasti mukana vahvistamassa ja tukemassa lapsen kehitystä, ennaltaehkäisemässä vuorovaikutuksen ja viestinnän vaikeuksista aiheutuvia liitännäishäiriöitä sekä aloittaneet mahdollisen kuntouttavan arjen ”riittävän aikaisin”. Uskoisin tämän myös hyödyntävän tietoisuutta autismin varhaisen tunnistamisen merkityksestä lapsen kokonaisvaltaiselle kuntoutumiselle ja mielekkäälle elämälle.

2. Esikielellinen kommunikaatio ja vuorovaikutus

Kommunikaatio on sanallisten ja sanattomien viestien välittämistä, merkitysten tuottamista ja yhteisen ymmärryksen rakentamista. Jo pienellä lapsella on käytössään monenlaisia kommunikatiivisia keinoja tavoitellessaan eri päämääriä. Esikielellisessä kehitysvaiheessa lapsi oppii erilaisia ei-kielellisiä toimintoja, jotka pohjustavat ja ennustavat myöhempää kielellistä kehitystä. (Siikanen 2001, 51.) Viestintätilanne syntyy vasta siten kun kieltä käytetään vuorovaikutuksen välineenä. Viestintä on aina vuorovaikutusta, mutta se ei ole aina kielellistä. (Launonen 2007, 17.)

2.1 Varhainen vuorovaikutus

Varhainen vuorovaikutus tarkoittaa kaikkea toimintaa ja olemista vauvan ja tavallisesti vanhempien välillä ensivuosina. Kielen ja puheen kehityksen perustana olevat vuorovaikutustaidot kehittyvät heti lapsen synnyttyä. Vauva hakee hoivaa eleillään ja itkuillaan. Lapsen perustarpeet sekä tarve kiintymykseen, hoivaan ja tunteiden jakamiseen liittyvät vahvasti varhaiseen vuorovaikutukseen. Varhaisessa vuorovaikutuksessa vanhemmat tunnistavat ja vastaavat vauvan lähettämiin viesteihin ja vauva reagoi hoivaan. Se edellyttää vanhemmilta sensitiivistä kohtaamista ja vauvan olemuskielen ymmärtämistä. (Launonen 2007, 18-20.)

Berg Brodenin (1991) mukaan vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutus toteutuu toiminnan, tunteiden ja mielikuvien tasolla, jotka limittyvät ja vaikuttavat toisiinsa. Toiminnan tasoa ovat vuorovaikutuksen kontaktikeinot kuten katse ja ääntely. Vanhemmat ovat keskeisiä vuorovaikutuksen virittäjiä, rikastuttajia sekä tarvittaessa myös rauhoittajia ja lohduttajia. Vuorovaikutuksessa syntyy yhteenkuuluvuutta, jakamista, vuorottelua ja samanaikaisuutta. (Alijoki 1998, 9-10.)

Varhainen vuorovaikutus ja kiintymyssuhteen rakentuminen vaikuttavat lapsen kehitykseen kokonaisvaltaisesti, etenkin tunne-elämän, sosiaalisten taitojen ja tiedollisten taitojen kehitymisessä. Vuorovaikutuksen pulmat näkyvät vahvasti lapsen tunne-elämässä ja käyttäytymisessä. Puutteellinen vuorovaikutus voi nostaa esiin ongelmia lapsen minäkuvassa, itsetunnossa ja kiintymyssuhteissa.

Se vaikuttaa osaltaan turvallisuuden tunteen rakentumiseen, tunneherkkyyteen ja tuleviin ihmissuhteisiin sekä sosiaalisten, fyysisten ja motoristen taitojen oppimiseen. Kiintymissuhteen puuttuminen vaikuttaa vauvan hoitamista ja tekee siitä rankempaa. Kiintymyssuhde voi vaurioitua, jos vauva on jostain syystä tavallista vaikeahoitoisempi tai vauva ja vanhempi joutuvat olemaan kauan erossa toisistaan esimerkiksi äidin masentuessa. (Hermansson 2008; Launonen 2007, 28-29.)

Riittävän hyvä varhainen vuorovaikutus tarkoittaa ihan tavallista lapsiperheen arkea, jossa on pysyvät ihmissuhteet sekä toistuvat ja tutut rutiinit. Vanhemmat huolehtivat lapsen perustarpeista, ja hänelle asetetaan turvallisesti ikä- ja kehitystasoon sopivat suojaavat rajat. Vauvalle on hyvin tärkeää vanhempiensa tilanneherkkyys, että hänelle jutellaan hoivatilanteissa ja häntä katsotaan hyväksyvästi silmiin. Sitä kautta lapsi oppii hahmottamaan itseään ja oppii tunnistamaan tunteita. Lapsen hyvälle kasvulle olennaista on kokemus hyväksynnästä ja rakastettuna olemisesta. (Laakso 2003, 27.)

Vuorovaikutussuhteen häiriöiden kehittymisen taustalla on yleensä useiden riskitekijöiden kasautuminen. Riskitekijät voivat olla biologisia, sosiaalisia tai psykologisia sekä voivat liittyä vanhempaan, lapseen ja vuorovaikutussuhteeseen. Äitiys- ja lastenneuvolassa yksittäistenkin riskitekijöiden tiedostaminen on tärkeää, jotta kyetään tunnistamaan tuen tarpeessa olevia perheitä ja järjestämään riittävä varhainen tuki. (Hermansson 2008.) Varhaisista kommunikatiivisista toiminnoista myöhempää kielen kehitystä ennustavat jokeltelu, ns. pragmaattiset toiminnot kuten jaettu tarkkaavaisuus ja kommunikoivat eleet sekä kielen ymmärtäminen ja symbolinen leikki. Todennäköisyys kielen kehityksen ongelmiin on suuri, jos lapsella on ongelmia sekä jaetun tarkkaavaisuuden että symbolisen leikin alueella. (Paavola 2011, 50-51.)

2.2 Esikielellinen kehitysvaihe

Kielen kehitys voidaan jakaa kolmeen päätekijään: sisältöön (mitä?), muotoon (miten?) ja käyttöön (miksi?). Jos lapsella on jokin viestinnän ongelma tai hän ei puhu, ajatellaan pulman olevan kielen muodon puolella. Vaikeasti autistisen ja

kehitysvammaisen ongelmat painottuvat kielen sisältöön, koska hän ei ymmärrä ympäröivää maailmaa riittävästi. (Launonen 2007, 18.)

Lapsen olemuskieli, mitä käsitettä Launonen ja Pulli käyttävät esikielelliseen vaiheeseen liittyen, etenee vaiheittain ennen kuin puhe tulee pääasialliseksi kommunikaatiokeinoksi. Vuorovaikutustaitojen käyttö (tarkoitus) etenee lapsen ja vanhemman yhteisen virittymisen jälkeen jaettuun tarkkaavaisuuteen ja tietoiseen viestintään. Olemuskielen sisältö (asia) etenee lapsen ja vanhemman yhdessä rakennetussa ympäristön jäsenyyksestä lapsen omaan jäsenyykseen. Olemuskielen muoto (keinot) etenee vauvan reaktioista erilaisiin sanattomiin keinoihin kuten eleisiin, ilmeisiin, toimintaan ja ääntelyyn. Ja lopulta päästään puhuttuun kieleen tai sitä korvaaviin keinoihin. (Launonen 2007, 18.)

Esikielellinen kehitysvaihe edeltää vaihetta, jolloin lapsi oppii käyttämään sanoja pääasiallisena kommunikaatiokeinona. Vaiheen piirteet ennustavat myöhempää kielellistä kehitystä. Esikielelliset taidot ovat lapsen keinoja viestiä tarpeistaan ja kiinnostuksen kohteistaan sekä olla yhteydessä toisiin ihmisiin. Kommunikaatiossa on jo huomattu monipuolisia merkityksiä ja tavoitteita. Lapsi on tarkkaavainen puheelle. Vähitellen hän alkaa erotella äänneitä ja harjoittelee artikulaatitaitojaan: kujertelu, kiljahtelu, läpätys, pärryttely, murina, puhina ja jokeltelu. (Laakso 2003, 29-30.)

2.2.1 Esitavoitteellinen ja tavoitteellinen vaihe

Hyrkön (2001) mukaan Esikielellinen kommunikaatio voidaan jaotella esitavoitteelliseksi ja tavoitteelliseksi vaiheeksi. *Esitavoitteellinen kommunikaatio* eli *kahdenvälinen vaihe* ajoittuu lapsen syntymästä noin puolen vuoden ikään (0-8/9kk). Puhutaan myös tavoitteellisuudesta kahden ihmisen välisessä tunneviestinnässä. Vanhempien haasteena on sovittaa oma viestintänsä lapsen tarpeisiin. Pyrkimys runsaaseen kasvokkaiseen vuorovaikutukseen lisää myös vauvan taitoja tallentaa, käsitellä, ja hakea tietoa. Lapsi suuntautuu lähi-ihmiseen ja aistii kokonaisvaltaisesti tunnetiloja, mikä voidaan havaita vauvan vastatessa muutokseen imemällä, päänkäännöllä ja katseella. Oman kehon, kosketuksen ja toiminnan kautta lapsi aistii käsityksen itsestään ja toisista erillisinä toimijoina ja kommunikaation osapuolina. (Laakso 2003; Launonen 2007, 23.)

Toistuvat hoivatilanteet tuovat lapselle tunteen jatkuvuudesta ja alkaa rakentua kokemus orastavasta minuudesta. Lapselle kehittyy ydinminuus, kun lapsi saa olla riittävästi myönteisessä ja ymmärtävässä kontaktissa vuorottelun ja taukojen sopivassa rytmissä. Tällöin lapsi alkaa oppia säätelemään sisäisiä tunnetilojaan sekä suuntaamaan tarkkaavaisuuttaan ja intentioitaan kehityksen kannalta tarkoituksenmukaisesti. (Hyrkkö 2001, 35.) Vanhemmat ovat herkistyneet lapsen lähettämille viesteille ja jäsentävät oman käyttäytymisensä ja toimintansa niiden perusteella. Lapsi tulkitsee vanhempaansa ja vanhemmat lastaan mukautuen toistensa toimintaan. Sternin (1985) mukaan puhutaan keskinäisestä virittymisestä. (Laakso 2003, Launonen 2007, 20.)

Tavoitteellinen kommunikaatio eli kolmenvälinen vaihe (8/9kk-1,5/2v). Lapsen huomio kiinnittyy yhä enemmän ympäristön esinemaailmaan puolen vuoden jälkeen. Kommunikaation katsotaan muuttuvan tavoitteelliseksi, kun lapsi alkaa jäljitellä aikuisen toimintaa ja elehtiä päämäärätietoisesti. Lapsi myös tarkistaa aikuisen ilmeestä tai katseesta tilanteen turvallisuutta tai merkityksellisyyttä. Kolmenvälisyys viittaa siihen, että lapsi pystyy jakamaan toisen ihmisen kanssa huomionsa ympäristön kohteisiin. Jaetun tarkkaavuuden kyvyt kehittyvät. Lapsi alkaa oivaltaa oman toimintansa vaikutuksen ympäristöön ja kommunikaatio on tavoitteellista. (Paavola 2011, 46.)

Lähi-ihmisillä on tärkeä tehtävä tutustuttaa vauva ympäristön esineisiin ja avustamaan lasta toimimaan niiden kanssa. Lapsi alkaa myös käyttää taitojaan jakamalla huomionsa ympäristön kohteisiin toisen ihmisen kanssa. Tämän taidon opittuaan lapsi on kykenevä jaettuun toimintaan vuorovaikutuksessa. Jaetussa toiminnassa lapsi saa kokemuksen aikuisesta, joka toimii kommunikaation toisena osapuolena ja jolla on omat tuntemuksensa. Jaettu toiminta ilmenee lähi-ihmisen kanssa osoittamisessa, ohjaamisessa ja katseen seuraamisessa. Jaetussa toiminnassa lapsen huomio suuntautuu samaan asiaan aikuisen kanssa ja samalla lapsi voi hankkii tietoa muilta. Tilanne opettaa lapselle ymmärtämään toisen ihmisen toimintaa ja puhetta. Samalla hän oppii vuorottelemaan, jäljittelemään ja tekemään kommunikaatioaloitteita. Tilanteissa lapselle valkenevat vähitellen syy-seuraussuhteet. (Hyrkkö 2001, 37-38.)

2.2.2 Esikielellisen kommunikaation arviointia

Tavoitteellisen ja vastavuoroisen kommunikaation mahdollistavat varhaiseen kommunikaation kuuluvat toiminnot: tunneilmaisu ja katse, varhainen ääntely, kommunikoivat eleet ja sosiaaliset leikit sekä esineiden käyttö. Ääntelyn kehitys alkaa yksittäisistä vokaaleista, jotka nopeasti muuttuvat yhtäjaksoiseksi ääntelyksi, jossa esiintyy monenlaista vaihtelua kiljahteluin ja murinoin. Vauvan ilmaisut fysiologisesta tilasta ja tunnekokemuksista luovat pohjan myöhemmälle kommunikatiiviselle ja kielelliselle kokemukselle. Sosiaalinen leikki alkaa kehittyä lapsen opittua todellisen maailman kuvitteellisesta. Sosiaalisessa leikissä lapsen kieli kehittyy, itsetunto vahvistuu sekä hän oppii erilaisia rooleja ja käyttäytymismalleja. Eleillä tarkoitetaan ei-kielellisiä viestejä, joiden ilmaisussa tyypillisesti käytetään käsiä ja päätä. Ne ilmaantuvat keskimäärin 9-10 kuukauden iässä, jolloin lapsi on oppinut viestimään tavoitteellisesti. (Laakso 2003, 32.)

3. Autismin kirjo ja lapsuusiän autismi

Autismin kirjo (ASD) tarkoittaa autismia ja autismin kaltaisia oireyhtymiä, joita ovat autistinen oireyhtymä, Aspergerin oireyhtymä, Rettin oireyhtymä, disintegratiivinen kehityshäiriö ja epätyypillinen autismi. Autismin kirjoon kuuluu Suomessa noin 50 000 ihmistä, joista autistisia on noin 10 000. (Autismi- ja Aspergerliitto 2012). Autismin syyt ovat suurelta osin tuntemattomia ja ne vaihtelevat eri lapsilla. Alttiutta autismin kehittymiseen arvellaan lisäävään useat eri perintötekijät. Myös äidin raskauden aikaisten infektioiden ja ympäristömyrkyjen epäillään vaikuttavan autismin syntyyn. (Huttunen 2011.)

Autismidiagnoosin asettaminen - kuten kuntoutuskin - on pitkäkestoinen prosessi vaihtelevien yksilöllisten oireiden takia. Diagnoosi edellyttää moniammatillista osaamista, koska siihen ei ole olemassa spesifiä biolääketieteellistä menetelmää, tutkimusta tai laboratorikoetta. Kokonaiskäsityksen saamiseksi ja muiden vaihtoehtojen sulkemiseksi tehdään lääketieteellisen harkinnan mukaisessa laajuudessa lääketieteellisiä tutkimuksia. Oleellista on käyttäytymisen pitkäaikainen havainnointi ja autismiin kuuluvien peruspiirteiden arviointi. (Räty 1998, 73.) Useimmiten autismi diagnosoidaan lapsen ollessa 2-5 – vuotias. Diagnoosia on vaikea tehdä ennen 18 kuukauden ikää, koska kriteereinä käytetyt käyttäytymisen poikkeavuudet eivät tule kehityksellisesti riittävän hyvin esiin aikaisemmin. (Zander 2004.) Autismi huomataan tai sitä epäillään siinä vaiheessa, kun lapsen pitäisi alkaa opetella vuorovaikutusta ja puhetta.

Autismi on keskushermoston laaja-alainen neurobiologinen kehityshäiriö, joka ilmenee aivojen tiedonkäsittelyssä. Käyttäytymisessä havaitaan autismille tyypilliset haasteet, jotka vaihtelevat lieväasteisista vakaviin. Pulmat esiintyvät lapsella erilaisina yhdistelminä puuttuvana tai poikkeavana sosiaalisena vuorovaikutuksena ja kommunikaationa. Lapsella on myös rajoittunutta, toistuvaa käyttäytymistä ja hänellä on epätavallisia reaktioita aistiärsykkeisiin. (Ikonen & Suomi 1998, 53.) Maailman terveysjärjestön WHO:n diagnostisessa luokittelussa *lapsuusiän autismin* pääkäyttäytymispiirteet määräytyvät sosiaalisen kanssakäymisen poikkeavuuksiin, kommunikatiivisten valmiuksien

ongelmiin sekä rajoittuneisiin, toistuviin käyttäytymismuotoihin ja epäspesifeihin ongelmiin. (Loukusa 2011, 131-132.)

Lapsuusiän autismin ongelmat ja kehityksellinen poikkeavuus on ollut näkyvissä ennen kolmatta ikävuotta. Tyypilliset oireet ja käyttäytymispiirteet esiintyvät erilaisina yhdistelminä, joiden luonne muuttuu iän, tilanteiden ja kuntoutuksen myötä. Aktiivisuustaso voi vaihdella aktiivisesta passiiviseen ja eristäytyvään. (Ikonen & Suomi 1998, 62.)

3.1. Autistisen käyttäytymisen taustateorioita

Autismin taustalla olevista syistä ja käyttäytymisen selityksistä on keskusteltu paljon ja niiden pohjalta on noussut kolme teoriaa: koherenssiteoria, eksekutiivinen teoria ja mielenteoria (theory of mind). Koherenssiteorian mukaan autistinen henkilö ei kykene havainnoissaan ja ajattelussaan muodostamaan kokonaisuuksia vaan näkee ympäristönsä yksityiskohtina. Eksekutiivisen teoria selittää autistisen lapsen vaikeutta ohjata omaa toimintaansa. Mielen teoriolla tarkoitetaan toisen ihmisten ajatusten ja tunteiden ymmärtämistä, joka on vaikeaa autistiselle. (Kerola, Kujanpää & Timonen 2009, 25-26.)

3.2. Autismin vaikutus käyttäytymiseen ja kommunikaatioon

Vanhemmat voivat havaita lapsessaan jo varhaisessa vaiheessa autismin kirjoon kuuluvia piirteitä, jotka tosin voivat vielä liittyä muihin kielenkehityksen ja kommunikaation pulmiin tai ihan vaan yksilölliseen kehitystahtiin ja temperamenttiin. Vanhemmilla saattaa tulla kuitenkin epämääräinen tuntuma siitä, että vauva on suuntautunut toisiin ihmisiin toisin ja viestii tarpeistaan sekä kiinnostuksen kohteistaan vaisusti tai voimakkaasti - ”jotenkin erilailla” kuin mahdolliset sisaruksensa aikoinaan. (Loukusa 2011, 134.)

Lapsen katsekontaktin ottaminen voi olla puutteellista tai poikkeavaa. Tähän tulisikin neuvolassa kiinnittää erityisesti huomiota. Vanhempia tulisi kannusta houkuttelemaan vauvaansa katsekontaktiin ja reagoimaan hänen pieniinkin kommunikaatioyrityksiin. Jäljittelyllä on keskeinen merkitys kommunikatiivisen vuorovaikutuksen vahvistajana. Tärkeää on tutustua myös ympäristön esineisiin ja jakaa niistä yhteinen kiinnostus. Osoittamalla, katseen kohdistamisella vauva

oppi tekemään myös kommunikaatioaloitteita. Tavoitteellisen ja vastavuoroisen kommunikaation mahdollistavat tunneilmaisuus ja katse, varhainen ääntely, kommunikoivat eleet, sosiaaliset leikit ja esineiden käyttö. Seuraavaksi lapsuusiän autismiin liittyviä erityispiirteitä. (Kerola ym. 2009, Loukusa 2011, 134.)

Vuorovaikutussuhteet ja sosiaalisten kontaktien vaikeus. Poikkeava tai erikoinen sosiaalinen kanssakäyminen on yksi autismin keskeinen ongelma. Lapsella voi olla kommunikatiivisten valmiuksien ongelmia, jotka vaikeuttavat kielellisten taitojen vuorovaikutteista käyttöä. Lapsella, jolla on autismi, on vaikea reagoida ”oikealla” tavalla ihmisiin. Hänellä on alentunut kyky ymmärtää mitä muut ihmiset ajattelevat ja tuntevat, ja niin ollen kyky eläytyä toisten ihmisten ajatuksiin ja toimintaan on puutteellinen (mielenteoria). Autistisella lapsella on vaikea vastata sosiaalisiin ja emotionaalisiin vihjeisiin ja muuttaa käyttäytymistään niiden perusteella. Sosiaalisten sääntöjen ymmärtäminen ja niiden ottaminen huomioon käyttäytymisessä on hankalaa. Kontakteista puuttuu usein vastavuoroisuus tai hän on vuorovaikutuksessa omaehtoinen. Autistinen lapsi tarvitsee jatkuvuutta ja ennustettavuutta ajassa, paikassa ja henkilöissä, jotta pystyisi toimimaan tavoitteellisesti (eksekutiiviset eli toimeenpanemisen vaikeudet. (Launonen 2007, 89-90.)

Häiriöt kielellisessä ja ei-kielellisessä kommunikaatiossa. Viivästynyt ja poikkeava kielenkehitys herättävät epäilyn poikkeavasta kehityksestä. Autistisen lapsen kielen kehitys voi olla poikkeavaa jo vauvana. Ääntely tai jokeltelu voi olla niukkaa, yksitoikkoista tai se voi puuttua kokonaan. Vauvan ääntely ei välttämättä suuntaudu muille tai hän ei lähde mukaan äänellisiin matkimis- ja vuorotteluleikkeihin. Ensimmäiset sanat saattavat ilmaantua ikätasoisesti, mutta ne jäävät vähitellen pois tai sanoja ei tule lisää. Joillakin puhe voi olla hyvin vuolasta, mutta puheen sosiaalinen ja kommunikatiivinen merkitys ei ole kuitenkaan avautunut autistiselle lapselle. Autistinen lapsi saattaa oppia lukemaan tai tunnistamaan sanahahmoja hyvin varhain. (Manninen & Oesch 2001, 20.)

Puhe puuttuu tai sitä on vähän. Puheella ei kuitenkaan ole välttämättä kommunikatiivista merkitystä, vaan lapsi toistaa kuulemaansa yleensä

ymmärtämättä itse mitä sanoo. Tätä kutsutaan ekolaliaksi, jonka taustalla katsotaan olevan oikean aivopuoliskon toiminnan häiriö. Autistiset lapset voivat oppia puhumaan, vaikka kaikki kielenkehityksen periaatteet eivät olisikaan kunnossa. (Manninen & Oesch 2001, 22.)

Puhekieli voi olla ”omaa kieltä” ja äänenkäyttö erikoista. Toisaalta kieli voi olla äärimmäisen tarkkaa kirjakieltä tai kirjaimellisesti ymmärrettyä. Sosiaalisten vihjeiden, ilmeiden ja eleiden ymmärtäminen on vaikeaa. Puheen ymmärtämistä haittaavat autistisella lapsella kognitiiviset, sosiaaliset sekä affektiiviset vaikeudet. Lapsi ei pysty seulomaan hänelle osoitettuja viestejä, esimerkiksi saattaa olla vaikeutta reagoida omaan nimeen. Tämän taustalla saattaa vaikuttaa vaikeus erottaa merkityksellistä puhetta muusta taustahälystä. Lapsi saattaa reagoida tilanteeseen täysin torjuvasti ja laittaa kädet korville. Lasta voidaan auttaa vihjeiden avulla, esimerkiksi kosketuksen kautta, huomaamaan hänelle suunnatut viestit. Yhtenä tärkeänä tavoitteena autistien puheterapiassa onkin kuunteluvalmiuksien kehittäminen. (Kerola ym. 2009, 60.)

Rutiinit, rituaalikäyttäytyminen ja leikki. Struktuuri ja rutiinit ovat tärkeitä ja normaalista poikkeavat tapahtumat tuovat ahdistusta. Päivittäisissä toiminnoissa saattaa olla rutiineja, joiden muuttuminen aiheuttaa raivokohtauksia. Myöhemmin lapsen käyttäytymisessä voi näkyä rajoittuneita, stereotyyppisiä käyttäytymismuotoja ja mielenkiinnon kohteita. Autistinen lapsi havainnoi maailmaa omalla tavallaan, joten häntä kiinnostavat asiat saattavat olla epäolennaisia yksityiskohtia tai omituisuuksia. Asiat ja esineet voivat saada eri merkityksen ja ne voivat tuottaa mielihyvää omalaatuisilla tavoilla. Eräät ilmiöt saattavat kiehtoa häntä käsittämättömän intensiivisesti. Maneereita voi esiintyä monissa muodoissa (narun heiluttelu, tavaroiden naputtelu ja tuijottelu, pyöriminen, tietyt reitit edetä ja kulkea paikasta toiseen, tavaroiden paikat ja asennot jne). Itsenäinen leikki on ”omaa leikkiä” ja poikkeaa ikäisistään. (Launonen 1998; Kerola ym.2009, 94.)

Aistit, ärsykkeet ja niihin reagointi. Autistinen lapsi aistii ja kokee erilailla. Hän rekisteröi pieniä yksityiskohtia tai kokonaisuuksia, joihin emme kiinnitä huomiota. Aistitoimintojen muuntumista voi esiintyä kaikissa aisteissa erilaisina yhdistelminä ja vaihdellen. Aistimusten erottelussa ja säätelyssä on erilaisia

ongelmia ja reagoitavat voivat vaihdella. Delacaton (1995) mielestä aistitoimintojen poikkeavuudet selittävät usein autistista käyttäytymistä osaltaan. Lapsi voi tuottaa itse itselleen tarvitsemiaan aistiärsyksiä heiluttelemalla käsiään, painautumalla vasten tai siristelemällä silmiään. Kuuloaisti voi toimia joko korostuneesti, jolloin autistinen lapsi peittelee korviaan eikä kestä ääniä tai hän tuottaa itse kovia ääniä huutamalla. Erikoiset maut ja hajut voivat miellyttää, mutta maittavien ruokien löytäminen on hankalampaa. Tuntoaisti voi olla poikkeavaa, jolloin hipaisu voi tuntua kivulta ja puristaminen rauhoittaa. Kehosta haetaan "viestejä" heijaamalla, pään hakkaamisella, juoksentelulla, hyppimisellä, ihon harjauksella jne. Kehonhahmotus on jäsentymätöntä ja osasyynä joihinkin "oppimisvaikeuksiin". Esimerkiksi käsien tuntoaistimusten erilaisuus voi tehdä ne niin levottomiksi, ettei olennaiseen keskittyminen tai akateemisten taitojen harjoittelu onnistu. (Vellonen 2000.)

Epäspesifit ongelmat. Lapsuusiän autismissa nukahtamis- ja unihäiriöt ovat yleisiä. Unen tarve voi olla pieni verrattuna samanikäisiin lapsiin. Syömisongelmat voivat olla myös aistiongelmia. Suun tuntoaistimukset, ruuan haju, maku, väri tai koostumus voivat olla ylivoimaisia lapselle. Autistisen lapsen haastavan tai ongelmakäyttäytymisen syitä voivat olla puutteelliset kommunikaatiotaidot, aistien poikkeava toiminta, puutteelliset sosiaaliset taidot, stressi, turvattomuus, muutokset tai siirtymätilanteet. (Ikonen & Suomi 1998, 63.)

4. Kommunikaatiovaikeuksien seulonta ja tuki

4.1 Havainnointi lapsen arjessa ja neuvolakäynneillä

Lastenneuvolan tehtäviin kuuluu lapsen fyysisen, psyykkisen, sosiaalisen ja tunne-elämän kehityksen seurata ja tuki. Tärkeänä osana on tunnistaa mahdollisimman ajoissa epäsuotuisan kehityksen merkit lapsessa, perheessä ja elinympäristössä sekä puuttua varhain terveyttä vaarantaviin tekijöihin. Siihen liittyy tarvittaessa myös ohjaus tutkimuksiin. Tavoitteena on, että jokainen lapsi saa riittävän tuen oman persoonallisuutensa kehittymiseen. Vanhempia ohjataan ja kannustetaan turvalliseen lapsilähtöiseen kasvatustapaan. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2004.) Lastenneuvolan määräaikaisseurantakäynteihin liittyy vahvasti vanhempien haastattelu ja keskustelu. Terveydenhoitajalla on käytössään seurantalista lapsen ikäkauteen liittyvistä kehitystehtävistä ja askelista. Esimerkiksi fyysisen kasvun mittausten lisäksi terveydenhoitaja havainnoi lasta ja vanhempien toimintaa ja vuorovaikutusta - samalla rakentaen omaa vuorovaikutusta ja luottamuksellista suhdetta perheeseen. Neuvolakäyntiin, tuntiin tulee sisällyttää kirjaamiset sekä tutkimukset, havainnoinnit ja keskustelut vanhempien kanssa.

Vanhempien käyttäminen tiedonlähteenä on yleistynyt, sillä vanhempien arjen tilanteissa tekemät havainnot ovat osoittautuneet luotettaviksi. On myös näyttöä siitä, että vanhempien havainnot ovat luotettavampia, jos niitä kootaan systemaattisesti lomakkeille. (Laakso 2011,183.)

Arjen havainnoinnilla vanhemmat tarjoavat neuvolan käyttöön kotiympäristössä huomattua tietoa lapsen kehityksestä, mikä muodostaa terveydenhoitajan havainnoinnin kanssa kokonaiskuvan olemisesta ja toimimisesta. Tavallisesti havainnot ovat toisiaan vahvistavia. Joskus havainnot tai niiden tulkinta ovat ristiriidassa keskenään, jolloin niitä kannattaa tutkia ja niistä keskustella. Terveyskasvatukseen liittyvän ohjauksen ja neuvonnan myötä edetään vanhempien kanssa yhteistyössä arjen toimintojen vahvistamiseen tai muuttamiseen. Tarvittaessa kehitystä seurataan tehostetummin tai viritetään

yhteistyö muiden tutkivien ja arvioivien tahojen kanssa kuten neuvolalääkäriin ja puheterapeutin.

4.2 Seulontamenetelmiä

Havainnointiin ja kehityksen arviointiin on olemassa useita menetelmiä. Niissä kiinnitetään eri tavoin huomiota kehitykseen lapsen motorisella, sosiaalisella, emotionaalisisella ja kognitiivisella osa-alueella. Kehityksen arviointimenetelmillä pyritään muodostamaan käsitys lapsen kehityksellisistä tarpeista ja määrittelemään lapsen tarvitsema tuki.

Toiminnallisen opinnäytetyöni tuotoksena syntynyt esikielelliseen kommunikaation tukemiseen liittyvä esite pohjautuu alla esittelemieni seulontamenetelmien tekijöihin, jotka esiintyvät laaja-alaisissa kehityshäiriössä kuten autismin kirjossa. Lisäksi valitsin vuorovaikutusterapiakäsikirjan, jotta harjoituksista saadaan luotua hauska ja mahdollisimman onnistunut tapahtuma erilaisista taustoista oleville lapsille. Seulontamenetelmien käyttö sopi myös tavoitteeseeni, jossa pyritään tukemaan ennaltaehkäisevästi lapsen kehitystä.

Esikko - lapsen esikielellisen kommunikaation ja kielen ensikartoitus. Esikkokysely on tarkoitettu 6-24 kuukauden ikäisten lasten esikielellisen kommunikaation ja varhaiskielen kehityksen arviointiin ja seurantaan. Kysely pohjautuu Yhdysvalloissa julkaistuun varhaisen kommunikaation ja kielen kehityksen tutkimusmenetelmään, mistä Jyväskylän yliopisto on kehittänyt yhteistyössä paikallisten neuvoloiden kanssa suomalaisen sovellutuksen version. Esikossa tiedonantajina toimivat pääasiassa vanhemmat, jotka kirjaavat tietyissä ikävaiheissa lomakkeisiin havaintoja lapsen kommunikaatiosta. Menetelmä tukee osaltaan vanhemman ja lapsen varhaista vuorovaikutusta vahvistavaa yhteistyötä ja antaa pohjan keskusteluun vanhempien ja kehitykselliseen arviointiin osallistuvien muiden aikuisten välillä. Esikko-kysely antaa viitteitä siitä, onko lapsen kehitystä syytä seurata tavallista tarkemmin vai onko tarvetta lisätutkimuksille tai tukitoimille. (Laakso, Eklund, & Poikkeus 2011, 17.)

Esikon ideana on varhaisella tunnistamisella ja tukitoimilla ehkäistä tai lieventää lapsen myöhempiä kielellisiä ongelmia. Tavoitteena on, että erityisongelmat

kuten kuulon heikkous tai autismiin viittaavat piirteet voidaan havaita mahdollisimman varhain ja ohjata vanhempia lapsen kehitystä tukevaan vuorovaikutukseen jo ensimmäisistä kuukausista alkaen. Esikossa esikielellisen kommunikaation keskeiset piirteet on ryhmitelty sosiaaliseen kommunikaatioon, puheen tuottamiseen ja ymmärtämiseen.

CHAT ja M-CHAT. Taaperoikäisten autismiriskin arviointiin ja tunnistamiseen kehitelty CHAT (Checklist for autism in toddlers) on seulontamenetelmin, joka on tarkoitettu koko populaation seulontaan. Seulonta koostuu sekä vanhemmille asetetuista kysymyksistä että terveydenhoitajan arviota vaativista kysymyksistä. Siinä arvioidaan mm. jaettua tarkkaavuutta, katsekontaktia, kuvitteluleikkiä sekä ensi sanoja tai niiden yrityksiä. Sen tarkkuus on hyvä (98%), mutta herkkyys (38%) on heikko (Johnson & Myers 2007). CHAT- seulontakysely on luettavissa liitteessä 1.

Herkkyyttä parantamaan kehitelty M-CHAT (Robins ym. 2001) on laajennettu amerikkalainen versio brittiläisestä CHAT:stä. M-CHAT on suunniteltu autismin kirjon seulontaan, mutta sitä voidaan hyödyntää myös muissa kehitysviiveissä (Liite 2). (Autismi- ja Aspergerliitto 2012.) Makkosen (2009) mukaan CHAT-seulontamenetelmiä käytetään Suomessa harvemmin, koska lastenneuvolat tunnistavat riskilapset. Kuitenkin Autismi- ja Aspergerliiton toivomuksena on kehittää nimenomaan autismin varhaisempaan toteamiseen tähtääviä seulontamenetelmiä.

Mielestäni CHAT:ssä ja Esikossa on esikielellisen kommunikaation samat osa-alueet, mutta niitä on osin eri lailla painotettu. Myös neuvolan määräaikaikäykynnit sisältävät samoja osa-alueita, mutta arviointia ei tehdä samalla tavalla systemaattisesti, tai toteutus ja johtopäätökset liittyvät terveydenhoitajan omaan arviointiin ja kokemukseen.

Theraplay on Yhdysvalloissa 1960-luvulla kehitetty lyhytkestoinen terapia-muoto, jossa keskitytään toiminnallisesti lapsen kokemukseen. Terapian tavoitteena on edistää kiinnittymiskehitystä, vahvistaa tervettä itsetuntoa sekä sitoutumista ja luottamusta sosiaalisissa tilanteissa. Theraplay pyrkii rakentamaan lämpimät vuorovaikutussuhteet ja niiden ylläpitämisen. Terapian

elementtien käyttö on toimiva toimintamuoto autismin kirjoon kuuluvien lapsen kuntoutuksessa, koska se ei ole riippuvainen kielellisistä valmiuksista ja sen periaatteena on käyttää hauskoja ja yllättäviä vuorovaikutusleikkejä. Aikuinen asettaa toiminnan rajat luomalla struktuurin ja haastamalla lasta löytämään omat rajansa. (Hakala 2001, 96.)

4.3 Riskitekijät

Kehitys on useiden tekijöiden yhteisvaikutusten tulos, joten kehitystä haittaavien tekijöiden osoittaminen on hankalaa. Tietynlaiset varhaiset riskitekijät saattavat aiheuttaa näille riskitekijöille tyypillisiä kehityksen vaikeuksia, mutta ne eivät väistämättä johda ennalta arvattaviin häiriöihin. Lapsen kehityksen luonteen vuoksi ei voida osoittaa selviä syy-seuraus suhteita. Kehityksellä on yksilöllinen biologinen perustansa, mutta lopullinen kehityskulku määräytyy yksilön ja hänen ympäristönsä kaksisuuntaisessa vuorovaikutuksessa. Tähän perustuu myös kehityksellisten häiriöiden tuen ja kuntoutuksen teho. (Launonen 2007, 10.)

Vuorovaikutuksen, viestinnän ja kielen häiriöt voidaan jakaa kehityksellisiin ja hankittuihin. Kehitykselliset häiriöt ovat kehityksen myötä ilmeneviä ja siten myös kehitykseen omalta osaltaan vaikuttavia tiloja. Osa häiriöistä rajautuu melko puhtaasti puheeseen ja kieleen, osa lapsen kokonaiskehitykseen laajasti vaikuttaviin tiloihin kuten aisti- ja liikuntavammoihin, vaikeisiin oppimishäiriöihin, kehitysvammaisuuteen ja autismiin. Autismin perusvaikeudet liittyvät vuorovaikutuksen luomiseen ja ylläpitämiseen, mutta vuorovaikutuksen estyminen saattaa aiheuttaa toissijaisia autistityyppisiä piirteitä myös muillekin. (Launonen 2007, 49.)

Kehityksellisillä kommunikaation häiriöillä on tietysti erilaisia ilmenemismuotoja. Niitä ovat kehitykselliset puheen ja kielen häiriöt, äännevirheet, viivästynyt kielen kehitys, erityinen kielihäiriö, puheen sujumattomuus, vaikeneminen ja puhearkuus, aisti- ja liikuntavammat sekä oppimista ja älyllistä kehitystä vaikeuttavat oireyhtymät. (Launonen 2007, 50.)

Lasten erityiset kielihäiriöt näyttävät lisääntyneen kehittyneissä maissa, mitä on osin selitetty paremmalla tietotaidolla kielihäiriöiden tunnistamisessa. Ilmiötä selitetään myös ympäristömelulla, saasteilla, allergioilla ja erityisesti sillä, että

nykylapset viettävät aikaansa entistä enemmän television, videoiden ja tietokoneiden ääressä. Nykylapset ovat vähemmän kahdensuuntaisessa vuorovaikutuksessa aikuisen kanssa. Jos tulevat tutkimukset osoittavat, että vuorovaikutuksen vähäisyys selittää kielihäiriöiden syntyä, on syytä lähteä vakavasti tarkastelemaan lasten varhaisen vuorovaikutuksen määrää ja laatua. Silloin myös neuvolatoimintaan on syytä kehittää keinoja, joiden avulla pienten lasten perheet voivat saada tarvitsemaansa ohjausta ja tukea. Mikäli vuorovaikutuksen määrällä ja laadulla ei näytä olevan yhteyttä kielihäiriöiden lisääntymiseen, niin se osoittaisi, että kielihäiriöisten lasten varhaiset vuorovaikutustaidot on hyvä pohja myöhemmälle kuntoutukselle. (Launonen 2007, 145-146.) Mielestäni neuvolassa on sinänsä jo korostettu varhaista vuorovaikutusta lapsen ja vanhempien välillä, mutta tämä toisi hieman toisenlaisen näkökulman varhaiseen vuorovaikutukseen.

5. Esikielellinen kommunikaatio ja autistiset piirteet

5.1 Esikielellisen kehityksen arvioitavat piirteet

Esikielellisten taitojen arvioinnissa huomioita kiinnitetään tavoitteellisuutta ennakoiviin ja ilmentäviin piirteisiin kuten tunteiden ilmaisuun, katseen käyttöön, kommunikaation päämääriin, eleisiin, kommunikoivaan ääntelyyn, kielen ymmärtämiseen, esinetoimintoihin ja symboliseen leikkiin. Piirteet ennustavat lapsen myöhempiä kielellisiä taitoja. (Laakso ym. 2011, 8-12.)

Taulukossa 1 on esitetty esikielellisen kommunikaation osa-alueet, jotka on koottu Esikko-menetelmää soveltaen.

Sosiaalinen kommunikaatio	Puheen tuottaminen	Ymmärtäminen
<p>Tunneilmaisu ja katse Kommunikaatio</p> <ul style="list-style-type: none">- toisen käyttäytymiseen vaikuttaminen- sosiaalinen vuorovaikutus- jaettu tarkkaavaisuus <p>Eleet</p> <ul style="list-style-type: none">- kommunikoivat eleet tavoitteellisessa kommunikaatiossa- katse sekä käsien ja pään liikkeet ja asennot	<p>Ääntely</p> <ul style="list-style-type: none">- virittynyt biologisesti kiinnostumaan ja havaitsemaan inhimillistä ääniä- kyky jäljitellä yksinkertaisia ääniä- lapsen oivallus kommunikatiivisesta merkityksestä <p>Sanat</p> <ul style="list-style-type: none">- jokeltelu pohjana	<p>Kielen ymmärtäminen</p> <ul style="list-style-type: none">- edellyttää kykyä havaita puhetta sekä tunnistaa ja eritellä äänteiden hahmoja- arjen tilanteissa toimiminen <p>Esineiden käyttö</p> <ul style="list-style-type: none">- kiinnostus esineisiin ja niiden ominaisuuksiin- käyttötarkoituksen oppiminen- esittävä esineiden käyttö ja kuvitteellinen leikki

Taulukko 1. Esikielellisen kommunikaation osa-alueet

Tunneilmaisu ja katse. Vauvan ilmaukset fysiologisesta tilastaan ja tunnekokemuksistaan (esim. väsymys, nälkä, kipu) ovat kommunikatiivisen kehityksen perusta. Lapsen puutteet tai ongelmat tunneilmaisussa eivät aina ole lähtöisin lapsesta; keskeistä on vanhemman kyky vastaanottaa vauvan viestejä ja reagoida niihin herkästi ja oikea-aikaisesti. (Laakso ym. 2011, 9.)

Kommunikaation päämäärät. Huomion kiinnittäminen lapsen kommunikaation päämäärien laatuun on tärkeää. Tutkimusten mukaan kommunikaatio, jossa ilmenee vain toisen käyttäytymiseen vaikuttava päämäärä, voi viitata autismin kirjoon. (Laakso ym. 2011,10.)

Eleet. Lapsen kommunikatiiviset eleet täydentävät puuttuvaa sanavarastoa, ovat apuna nimeämisessä ja kuullun kielen tulkinnessa. Eleillä on käyttötarkoituksia: ne osoittavat ja esittävät, niillä lapsi pyrkii vaikuttamaan toisen käyttäytymiseen tai pyritään jakamaan yhteistä kokemusta toisen kanssa. Osoittavilla eleillä on kielen kehityksen kannalta tärkeä merkitys. (Laakso ym. 2011, 10-11.)

Kommunikoiva ääntely. Paljon ennen sanojen ilmaantumista vauvan ääntelyssä on eri sävyjä: komentavaa, pahaa oloa ja kipua ilmaisevaa sekä sosiaaliseen vuorovaikutukseen kutsuvaa ja kujertelevaa, jolloin vauva ymmärtää ääntelyn kommunikoivan merkityksen. Merkittävää myöhempää kielellistä kehitystä ennakoiva vaihe on toistuvien konsonantti-vokaali -tavusarjojen ilmaantuminen ääntelyyn. Tavallisesti vauvat aloittavat jokeltelun ennen 10 kuukauden ikää. Varsinaiset oikeat sanat ilmaantuvat lapsen kieleen yksilöllisesti keskimäärin 12-18 kuukauden iästä alkaen. Jokeltelu ennustaa myöhempää kieltä myös siksi, että niillä on sama muoto (oraalis-motoriset taidot) ja ne voidaan tulkita kommunikoinniksi. (Laakso ym. 2011, 11-12.)

Kielen ymmärtäminen. Lapsi alkaa ymmärtää puhuttua kieltä ennen kuin hän oppii sitä itse tuottamaan. Lähtökohtana on se, että lapsi havaitsee puhetta ja säilyttää kuulemiaan äänteiden hahmoja mielessään sekä tunnistaa ja erittelee niitä. Niiden varaan rakentuu kielen ymmärtäminen. Arkipäivän toiminnoissa voidaan havaita kielen ymmärtämistä, jolloin tuttuihin kielellisiin ilmauksiin reagoidaan. Esimerkiksi lapsi osaa toimia yksinkertaisten ohjeiden mukaan ja osoittaa ymmärryksensä toiminnallaan, näyttämällä, koskemalla tai selvästi katsomalla kohdetta. Arjen vuorovaikutustilanteissa ymmärtämistä tukevat ei-kielelliset vihjeet. Vuorovaikutuksellisilla tekijöillä on ratkaiseva merkitys. Arvioitaessa lapsen kykyä ymmärtää puhuttua kieltä on hyvä erottaa, ymmärtääkö lapsi kielellisen ilmaisun vai puhetta tukevia aikuisen eleitä.

Esineiden käyttö. Esinetoiminnot etenevät jatkumossa kohti esittävää esineiden käyttöä ja kuvitteellista leikkiä sosiaalisissa tilanteissa. Ne ovat luonteeltaan kommunikatiivisia ja ennustavat lapsen myöhempää kielellistä kehitystä.

Esikko tutkimuksessa on havaittu riskikehityksen piirteitä lapsen esikielellisessä kommunikaatiossa 6:n, 12:n, 18:n ja 24:n kuukauden iässä (Taulukko 2).

6kk	<ul style="list-style-type: none"> - Tunneilmaisu vakiintumatonta - Sosiaalisen hymyn puuttuminen - Katse ei vuorottele esineen ja vuorovaikutuskumppanin välillä - Lapsi ei tavoittele toisen huomiota itseensä - Lapsi ei ilmaise huomion ja avun tarpeita äännelemällä - Lapsi ei osoita kiinnostusta esineitä kohtaan
12kk (1v)	<p>Edellisten riskipiirteiden lisäksi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Lapsi ei osaa seurata katseen suuntaa eikä osoittamiseleitä - Lapsi ei osoita pyrkimystä suunnata toisen huomiota saavuttaakseen omia päämääriä - Eleiden käytössä puutteita: ei näyttämistä, antamista eikä vilkuttamista - Kanoninen jokeltelu puuttuu - Lapsi ei reagoi omaan nimeensä ja ymmärtää vain muutaman kielellisen ilmaisun - Lapsi osoittaa jo mahdollisesti kiinnostusta esineitä kohtaan, mutta tunnistaa vain 1-2 esineen käyttötarkoituksen
18kk (1,5v)	<p>Edellisten riskipiirteiden lisäksi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Lapsi ei osoita pyrkimystä suunnata toisen huomiota häntä kiinnostaviin kohteisiin - Vaativampien eleiden, kuten osoittamisen ja nyökyttämisen, käytössä on vielä puutteita - Lapsi ymmärtää enintään 10 kielellistä ilmaisua - Lapsi tunnistaa korkeintaan 5-8 esineen käyttötarkoituksen eikä osaa pinota yhtään palikkaa päällekkäin
24kk (2v)	<p>Edellisten riskipiirteiden lisäksi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kommunikaatiossa ei ole edelleenkaan jaetun tarkkaavuuden päämäärää eli huomion kohteiden jakamista - Lapsi ei osaa nyökyttää viestiäkseen "kyllä" - Lapsen ääntelyssä on vain muutama kahden erilaisen tavun yhdistelmä - Lapsella on enintään 10 tunnistettavaa sanaa - Lapsi ymmärtää alle 30 ilmaisua - Lapsi ei leiki kuvitteellista leikkiä - Lapsi osaa pinota päällekkäin alle 5 palikkaa

Taulukko 2. Esikko-tutkimuksen (Laakso ym.2011) riskikehityksen piirteet

5.2. Esikielellisen vaiheen autistiset piirteet

Katsekontakti. Vanhemmat voivat havaita autistisen lapsen kommunikaatiokyvyn vaikeuksia varhaisessa vaiheessa. Vauva saattaa kääntyä pois päin vanhemman lähestyttyä. Katsekontakti on puutteellinen ja vanhemmalla on vaikeutta saada katsekontakti. Vauva välttelee ja vetäytyy katsekontaktista. Toisaalta katsekontakti voi olla hyvinkin "tuijottavaa". (Loukusa 2011, 134.)

Ääntely. Autistiseen kirjoon kuuluvan vauvan ääntely ja jokeltelu on vähäistä, yksitoikkoista tai se puuttuu kokonaan. Vauva ei ehkä suuntaa ääntelyään vanhemmalleen tai lähde äänellisiin matkimis- ja vuorotteluleikkeihin. Puheen kehitys on hidasta, vaikka ensimmäiset sanat voivat ilmaantua normaaliin aikaan (1-1,5v). Sanat voivat hiipua tai sanojen määrä ei lisääny, koska puheen kommunikatiivinen merkitys ei oikein avaudu autistisen kirjoon lapselle. Hän saattaa jutella itsekseen, käyttää kaikupuhetta (ekolalia), sanatarkkoja lainauksia tai omia sanoja (jargon). Puheen tuottamisen ongelmia selitetään kielellisillä erityisvaikeuksilla, ymmärtämisen vaikeuksilla ja etenkin autistisella ajattelutavalla. (Manninen & Oesch 2001, 20.)

Jäljittely. Jäljittely on oleellinen sosiaalisten ja kielenkäyttötaitojen oppimisessa. Jäljitteleminen on usein vaikeaa, joten jäljittelytaitoihin tulee aina kiinnittää huomiota (Kerola ym. 2009, 44).

Jaettu tarkkaavaisuus. Vaikeudet jaetun tarkkaavuuden taidoissa ovat tyypillisiä autismin kirjoon häiriöiden ensimmäisiä merkkejä. Vauvalla voi olla vaikeuksia seurata vanhempien huomion kohdetta ja käyttää katsekontaktia, eleitä tai ääntelyä jakaakseen mielenkiinnon kohteensa. Jaettu tarkkaavaisuus on yhteydessä autistisen lapsen myöhempään sosiaalisen kognition ja kielen kehitykseen. Autistisilla pienillä lapsilla katseen käyttäminen voi onnistua pyytämiseen, jolloin on kyse katseen käytöstä oman mielenkiinnon kohteen saamiseen. Oman tarpeen tyydyttämiseen tähtäävä katse tai osoittelu on tärkeä erottaa halusta jakaa asioita toisen ihmisen kanssa. (Loukusa 2011, 134.)

Kielen ymmärtäminen. Arjen kommunikointitilanteet edellyttävät usein pragmaattisen ymmärtämisen taitoja: lapsen on kyettävä hyödyntämään

tilannevihjeitä, aikaisempia kokemuksiaan ja tietoaan ilmauksien merkityksestä. Nämä tilanteet ovat haasteellisia autismin kirjon lapsille. Kielen ymmärtämistä vaikeuttavat monien kielen osa-alueiden puutteet. Autismi kirjon lapset käyttävät ilmauksen prosessointiin enemmän aikaa kuin muut. Autismi kirjon pragmaattisiin vaikeuksiin liittyy vuorovaikutustoiminnot, kielen käyttö ja ymmärtämisen osa-alueet. (Loukusa 2011, 135.)

Puheen ymmärtämistä haittaavat kognitiiviset (looginen ajattelu, muisti, yleistäminen), sosiaaliset (vuorottelu, huomion suuntaaminen ja jakaminen) ja affektiiviset (itsesäätelyn heikkous jne.) vaikeudet. Joskus vauva reagoi puheeseen niin heikosti, että hän vaikuttaa kuulovammaiselta. Hänellä on vaikeus reagoida omaan nimeensäkin. Lapsi ei pysty jäsentämään kuulemiaan kielellisiä ilmaisuja eikä erota merkityksellistä puhetta muusta hälystä. Autistiselle lapselle laajojen lauseiden ja kokonaisuuksien ymmärtäminen on vaikeaa. Viestin ymmärtämiseksi lapsella täytyy saada visuaalisia vihjeitä sanojen tueksi. Puheen ymmärtämiseen liittyy myöhemminkin äärimmilleen viety konkreettisuus. (Manninen & Oesch. 2001, 21.)

5.3 Kielen riskitekijöiden yhteneväisyys varhaisiin autismin piirteisiin

Esikielelliseen kehitykseen liittyy prosessi toisen ihmisen tunnekokemuksen ymmärtämistä: jatkumossa vauva ja vanhemmat kohdistavat tietoisesti huomionsa samaan asiaan edeten monimuotoiseen kielelliseen viestintään. Esikko-tutkimuksessa (2003) todettiin, että esikielellisen kommunikaation osa-alueet (sosiaalinen kommunikaatio, puheen tuottaminen ja ymmärtäminen) ovat yhteydessä lapsen myöhempään kielelliseen ja kognitiiviseen kehitykseen kahden ja kolmen vuoden iässä. Varhaisen kommunikaation ja kielen arvioinneissa on syytä painottaa laaja-alaisuutta. Esikko- seulontamenetelmän nostamia riskikehityksen piirteitä (Taulukko 2) on hyvä hyödyntää tarkasteltaessa yksittäisen lapsen kehityksen etenemistä ja tehtäessä päätelmiä mahdollista tukitoimista. (Laakso ym. 2011, 44-45.)

Esikon mukaan merkittävimminä riskitekijöinä etenkin vuoden ikäisen lapsen sosiaalisen kommunikaation kehitykseen liittyvät jaetun tarkkaavuuden taitojen kehittymättömyys, kanonisen jokeltelun puuttuminen ja asianmukaisten esinetoimintojen pieni määrä. Toiminnot kertovat, osaako lapsi kiinnittää

valikoivasti huomionsa ympäristönsä tapahtumiin ja toimintamalleihin sekä toistaa niitä omassa käyttäytymisessään. Puolentoista ja kahden vuoden iässä riskinä ovat lapsen heikosti kehittyneet taidot jaetussa tarkkaavaisuudessa, etenkin lapsen omassa kyvyssä luoda tilanteita. Muina riskitekijöinä ovat puutteet eleiden käytössä ja symbolisessa leikissä sekä viivästynyt puheen tuotto ja ymmärtäminen. (Laakso ym. 2011, 48.)

On helppo todeta, että esikielellisen kommunikaation riskitekijät ovat samantyyppisiä kuin autismin kirjon piirteet esikielellisessä vaiheessa. Ymmärrän autismin tunnistamisen tai sen erottamisen muista kielen tai kontaktin pulmista haasteelliseksi esikielellisessä vaiheessa. Osana terveydenhoitajan terveysneuvontatehtävää on ohjata arjen sujumista helpottavilla menettelytavoilla, jotta lasta ja perhettä voidaan jo varhain tukea riippumatta taustalla olevan syyn vakavuudesta. Tuen tasoksi riittää usein vanhempien aktivoiminen perheen arjen vuorovaikutustilanteissa vahvistamaan tiettyjä asioita tai tuomaan uusia keinoja tai käytänteitä kommunikaatioon.

6. Esite terveydenhoitajan työvälineenä

Opinnäytetyöni tarkoitus oli koota lastenneuvolan terveydenhoitajille tietoa lapsen kommunikaatiovaikeuksien varhaisista piirteistä ja niiden yhteydestä kielen kehityksen pulmiin ja laajempiin kehityksen häiriöihin, lähinnä autismin kirjoon. Toiminnalliseen opinnäytetyöhöni liittyi myös esitteen laatiminen työvälineeksi. Esitteen lähtökohta oli ennaltaehkäisy ja varhainen tuki. Toiminnalliseen opinnäytetyöprosessiin liittyy (Vilkka 2003, 51) aina jokin konkreettinen tuote, ja raportoinnissa tulee esittää tuotoksen toteuttamistapojen kuvausta ja pohdintaa.

Opinnäytetyöni toiminnallisena osuutena oli laatia lastenneuvolan käyttöön esite, jonka kautta terveydenhoitaja voi ohjata vanhempia tukemaan ja vahvistamaan oman lapsensa kommunikaatitaitoja tärkeässä esikielellisessä vaiheessa. Se on apuväline, jonka avulla terveydenhoitaja voi tukea lapsen ja vanhempien välistä vuorovaikutusta osana vanhemmuutta. Toivon esitteen toimivan myös konkreettisena apuvälineenä, kun terveydenhoitaja reagoi vanhempien pieneen tai suureen huoleen lapsensa kehityksestä. Esite myös osaltaan orientoi vanhempia havainnoimaan lasta kotiympäristössä, jolloin neuvolakäynneillä pystytään muodostamaan kokonaisvaltaisempi kuva lapsen kehityksestä. Kotiin vietävässä esitteessä olisi tiedon lisäksi ennen kaikkea käytännön vinkkejä ja toimintamalleja, miten olla ja toimia lapsen kanssa erilaisissa arjen vuorovaikutustilanteissa.

Esikielelliseen kommunikaation tukemiseen liittyvä esite pohjautui lapsen kielen kehityksen ja kommunikaation teoriaan ja seulontamenetelmien nostamiin riskitekijöihin. Esitteen kokoamisessa käytin apuna joitakin erityyppisiä kielen kehityksen ja laaja-alaisen kehityshäiriön seulontamenetelmiä sekä vuorovaikutus- terapiakäsikirjan nostamia tekijöitä.

Esitteen avulla terveydenhoitaja voi ohjata vanhempia tukemaan ja vahvistamaan oman lapsensa kommunikaatitaitoja tärkeässä esikielellisessä vaiheessa. Samalla se on väline, jonka avulla terveydenhoitaja kannustaa lapsen ja vanhempien välistä vuorovaikutusta osana vanhemmuutta. Esite toimii myös konkreettisena ”kädenojenuksena”, kun terveydenhoitaja reagoi

vanhempien pieneen tai suureen huoleen lapsensa kehityksestä. Esite myös osaltaan orientoi vanhempia havainnoimaan lasta kotiympäristössä, jolloin lyhyehköillä neuvolakäynneillä pystytään muodostamaan kokonaisvaltaisempi kuva lapsen kehityksestä. Kotiin vietävässä esitteessä on tiedon lisäksi ennen kaikkea käytännön vinkkejä ja toimintamalleja, miten olla ja toimia lapsen kanssa erilaisissa arjen vuorovaikutustilanteissa.

Esite jaetaan kaikille vanhemmille lastenneuvolassa lapsen ensimmäisten käyntien yhteydessä. Terveydenhoitaja voi käyttää esitettä runkona keskustellulle vanhempien kanssa vuorovaikutuksesta ja kommunikaatiokeinojen rakentamisesta arjen hoito- ja hoivatilanteissa. Esite voidaan toteuttaa lehtisenä ja sähköisessä muodossa, jotta se palvelisi erilaisia käyttäjiä. Esitteen ulkonäöllä on vaikutusta sen luettavuuteen, joten pohdin myös sisällön lisäksi ulkoasun valintoja.

Esitteen kokoamisen ja sisällön suhteen ajatukseni oli aluksi ottaa yhteyttä paikalliseen kehitysvaikeuksia tutkivaan ja kuntouttavaan lasten- ja nuorisovastaanottoon. Luontevin yhteistyökumppani olivat kuitenkin paikalliset lastenneurolat ja terveydenhoitajat, joiden kokemuksen tuomaa näkökulmaa pidin luontevana. Otin yhteyttä heidän esimieheensä, jonka kautta välitin heille opinnäytteeni tavoitteet ja esitteen tarkoituksen laatia terveydenhoitajille työväline osana vanhempien ohjausta. Esitteen käyttöön sisältyy myös toimiminen vanhempien ja lapsen vuorovaikutuksen rohkaisijana. Kysymykseni esitin avoimena, koska toivoin vapaata ideointia. Vastauksia ja kannustavia kommentteja sain muutaman ohjenuorakseni. Palautteen määrään olin pettynyt, mutta ymmärtäväineni terveydenhoitajien aikaresurssien vähyyteen. Äitiys- ja lastenneurolaharjoittelujaksojen aikana käymäni keskustelut terveydenhoitajien kanssa tukivat prosessiani. Lisäksi laajensin näkökulmaa keskustelemalla varhaiskasvatuksessa työskentelevän henkilön kanssa. Esikielellisen kommunikaation tukemiseen liittyvän kompaktin esitteen taustalla on mielestäni paljon ajatustyötä, minkä toivon näkyvän lopputuloksessa ja sen käytön hyödyntämisessä. Tarkoitus on, että esitteen tiedot ja harjoitukset vastaavat terveydenhoitajan ja vauvaperheiden tarpeita.

7. Pohdinta

Eettiseen pohdintaan ja tarkasteluun tulee pyrkiä eri opinnäytetyövaiheessa. Jo aiheen valintaan vaikuttavat omat eettiset arvot, ja kirjoitusprosessi vaatii kirjoittajalta ratkaisukykyä, jotta noudatettaisiin uskottavaa ja luotettavaa tekstiä. On tärkeää noudattaa hyvän tieteellisen käytännön periaatteita, avoimuutta ja rehellisyyttä. (Hirsjärvi ym. 2000, 27.)

Opinnäytetyöni taustalla oli kiinnostukseni lapsuusiän autismiin ja autismin kirjon sekä varhaiskuntoutukseen. Aihe on herännyt omakohtaisesta kokemuksestani, sillä minulla on veli, jolla on diagnosoitu autismi 1990-luvun alussa. Ajatuksenani oli pyrkimys omalta osaltani edistää autismin tai autististen piirteiden varhaista tunnistamista ja kuntoutusta. Autismiin diagnosoitiin tehdään oirekuvan perusteella, mutta diagnosointiin pohjautuvat kriteerit tulevat selvemmin näkyviin vasta 18 kuukauden iän jälkeen. Tosin jälkikäteen katsottuna lapsen autististen piirteiden olemus on havaittavissa jo ennen sitä. Varhainen tunnistaminen on tärkeää kuntoutuksen kannalta, koska silloin pystytään hyödyntämään kehittyvän lapsen aivojen plastisuutta, mikä mahdollistaa vuorovaikutustaitojen kehittymisen (Sarkkinen & Savonlahti 2007, 282). Esikielellisen kommunikaation tukemiseen liittyvä kokoamani esite voi toimia yhtenä apuvälineenä reagoitaessa varhaisessa vaiheessa, ennen kuin on edes tarvetta tehdä diagnoosia, tukemalla autistille vaikeita kommunikaatiotaitoja ja siten helpottamaan lapsen ja perheen arkea.

Autismi opinnäytetyön aihepiirinä oli selvä jo opintojeni alussa, mutta terveydenhuollon näkökulman liittäminen aiheeseen tuotti aluksi hankaluutta. Terveystieteiden työkentely liittyi lähinnä autismin varhaiseen tunnistamiseen, josta oli tehty joitakin opinnäytetöitä. Näin ollen halusin tuoda uutta näkökulmaa autismin kirjon varhaiseen tunnistamiseen. Lastenneuvolaharjoitteluni aikana havaitsin lapsen kehityksen arvioinnin ja etenkin sen tukemisen haasteelliseksi. Lisäksi teoriaosuutta rakentaessani totesin, että kielen kehityksen ja autismin kirjon riskitekijät ovat samantyyppisiä, osin samanlaisia lapsen esikielellisessä vaiheessa. Myöhemmässä vaiheessa autistiset piirteet kehityksen edetessä muuntuvat ja erottuvat kielen kehityksen häiriöistä.

Tiedustelin lastenneuvoloiden terveydenhoitajien ja osin varhaiskasvatuksen edustajan kokemuksia ja mielipiteitä, minkä pohjalta ja teoriaan liittäen tuotin käytännönläheisen ja ohjausta helpottavan esitteen. Valitsin toiminnalliseen osuuteeni neutraalin linjauksen. Esitteessä puhutaan yleisellä tasolla lapsen esikielellisestä vaiheesta ja siitä, kuinka vanhemmat voivat sitä tukea.

Opinnäytetyötäni varten hankin kirjallisuutta autismista ja lapsen esikielellisestä kehityksestä. Halusin keskittyä autististen piirteiden varhaiseen tunnistamiseen sekä sosiaalisen vuorovaikutuksen ja kommunikaation poikkeavuuteen. Tiedonhaussa löytyi opinnäytetyöhöni sopivia seulontamenetelmiä, jotka käsittelevät autisimirskien ja esikielellisten vaikeuksien tunnistamista. Tutkin seulontamenetelmien nostamia teemoja ja rakensin niiden perusteella vanhemmille tietoa ja harjoituksia esikielelliseen vaiheeseen liittyvän vuorovaikutuksen ja kommunikaation tukemiseen. Lisäksi käytin hyväkseni vuorovaikutusterapia-käsikirjan menetelmiä, jotta esitteen harjoitukset ja toiminnot soveltuvat myös eritasoisten kommunikaatiovaikeuksien käsittelyyn. Valitsemieni seulontamenetelmien nostamat asiat liittyvät lähinnä autismin kuntoutukseen, mutta ovat osaltaan luontevasti mukana myös kommunikaation ja vuorovaikutuksen vahvistamisessa ja tukemisessa.

Lapsen kommunikaation ja kielen kehitys alkaa varhain, ensimmäisistä kontakteista lähempien ihmisten kanssa. Vanhemmat tutustuvat vauvaansa ja vauva vanhempiansa arjen hoito- ja hoivatilanteissa. Varhaiset vuorovaikutustilanteet luovat pohjan, jolle kommunikointi rakentuu. Tavallisesti vanhemmat kokevat saavansa pienokaisensa houkuteltua vastavuoroiseen kontaktiin. Kaikki pienokaiset eivät kuitenkaan vastaa puheeseen, ilmeisiin ja toimintaan odotetulla tavalla. Vauva- ja taaperokäisen kommunikoinnin pulmat ja viivästynyt kielenkehitys herättävät vanhemmissa huolen, joskus myös tietynlaisen keinojen rajallisuuden olla vuorovaikutuksessa lapsensa kanssa.

Lastenneuvolassa vanhempien pieni tai suuri huoli lapsen kehitykseen ja kasvuun liittyvissä asioissa tulee ottaa vakavasti. Vanhemmat haluavat tukea lastaan ja tehdä ”ne oikeat asiat”, joten neuvola yhteistyö ja vanhempien ohjaus on tärkeää. Onneksi huoli usein hälvenee osin lapsen kypsyminenkin myötä, mutta joka tapauksessa tiettyjen asioiden vahvistaminen lapsen ja perheen

olossa ja elossa tuottaa kehitystä ja oppimista – ennaltaehkäisyä tai pulmien haittavaikutusten minimoimista.

Vanhempien ja/tai neuvolan terveydenhoitajan huoleen voi liittyä vuorovaikutuksen, viestinnän ja kielen häiriöiden lisäksi epäily laajemmasta kehityksen viivästyästä tai poikkeavuudesta. Sosiaalisen vuorovaikutuksen ja kommunikoinnin ongelmat liittyvät keskeisesti myös autismin kirjoon (Manninen & Oesch 2001). Terveydenhoitajan valppaus sekä kehityksen arviointi ja seuranta ovat merkittävässä roolissa, kun tutkimuksia ja tukitoimia aletaan lapselle ja perheelle rakentaa. Prosessi alkaa yhteistyössä vanhempien kanssa edeten moniammatillisiin (esim. neuvolalääkäri, puheterapeutti, neurologi, foniatrit) lisäselvittelyihin ja varhaiskuntoutukseen, mahdollisesti yhteistyössä lapsen päivähoidon kanssa.

Opinnäytetyössäni keskityin siihen, mitä ja miten terveydenhoitaja voisi osaltaan ohjata ja tukea vanhempia lapsensa vuorovaikutustaitojen ja kielen kehittymisen tukemisessa varhaisessa vaiheessa jo ennen kuin on vielä tarvetta moniammatillisiin lisäselvittelyihin tai diagnoosin tekemiseen. Vanhemmat olisivat luontevasti mukana tukemassa lapsen mahdollista kuntoutusta ja osin ennaltaehkäisemässä kommunikoinnin vaikeuksista aiheutuvia liitännäishäiriöitä. Uskon tämän myös hyödyntävän tietoisuutta autismin varhaisen tunnistamisen merkityksestä lapsen kuntoutumiselle.

Terveydenhoitaja voi esitteen avulla ohjata vanhempia vahvistamaan ja mahdollistamaan oman lapsensa kommunikaatiotaitoja tärkeässä esikielellisessä vaiheessa osana vauvan hoivaa ja huolenpitoa. Samalla se on väline kannustaa lapsen ja vanhempien välistä vuorovaikutusta osana vanhemmuutta. Terveydenhoitaja voi käyttää esitettä keskustelurunkona; miten vanhempi voi vaikuttaa ja rakentaa arjen hoito- ja hoivatilanteita enemmän "seurusteluhetkiksi". Esitteellä on ennaltaehkäisevä tavoite: tuetaan perheitä, joissa on kielen kehityksen vaikeuksien riskitekijöitä tai lapsen käyttäytyminen viittaa kehityshäiriöihin tai viivästymiin.

Esite on terveydenhoitajalle arkinen työväline, jonka voi henkilökohtaisen ohjauksen jälkeen antaa vanhemmille kotikäyttöön pienokaisen ollessa vielä

esikielellisessä vaiheessa. Esitteen käyttöarvona on myös vanhempien osallisuus ja aktiivisuus lapsensa vuorovaikutuksen ja kommunikaatiokeinojen tukemisessa, perheen voimavarat huomioon ottaen. Perhettä ohjataan houkuttelemaan lasta vuorovaikutteiseen toimintaan, mikä vahvistaa kommunikoinnin kehittymistä ja osin ennaltaehkäisee kommunikoinnin vaikeuksista johtuvilta liitännäissairauksilta tai muita seurannaisvaikeuksilta.

Neuvolatyön keskeisiin tehtäviin kuuluu lasten terveydentilan, kasvun ja kehityksen seuraaminen. Ensisijaisesti pysyvämmiin ja vakavammiin lapsen kehitystä haittaavat ongelmat pyritään tunnistamaan valtakunnallisen neuvolakäsikirjan mukaisella arvioinnilla ja toiminnalla (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2004). Spesifien yksittäisten seulontamenetelmien käyttö on myös perusteltua. Esimerkiksi CHAT, joka on tarkoitettu 1,5-vuotiaiden autismin kirjon seulontaan, palvelee tietyiltä osin myös muiden vuorovaikutus- ja kommunikaatiopulmia omaavien lasten kohdalla (mm. laaja-alainen kielen kehityksen häiriö). Autismi- ja Aspergerliitto ry:n mukaan Suomeen olisi saatava autismin kirjon varhaisempaan toteamiseen tähtäävä seulontamenetelmä. Arviointi- ja kehittämistyö on aina paikallaan, sillä on tärkeää, että terveydenhoitohenkilökunnan apuvälineeksi kehitetään tutkittuun tietoon perustuvia seulontakeinoja.

Lähteet

Alijoki, E.1998. Pesästä pieni ponnistaa. Lasten varhaisten vuorovaikutustaitojen tukeminen. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Autismi- ja Aspergerliitto 2012. Varhainen seulonta.
http://www.autismiliitto.fi/autismin_kirjo/autismi/varhainen_seulonta/chat-seulontalomake. Luettu 6.2.2012.

Hakala, L. 2001. Mikä tie vie kommunikointiin? Autismikuntoutuksen vuorovaikutteisuuden arviointia. Teoksessa Hakala, L., Hyrkkö, P., Manninen, P., Oesch, H., Salo, M. & Siikanen, M. Jaettu ilo. Autistisen lapsen vuorovaikutuksen ja kommunikoinnin kehittäminen. Somero: Puheterapeuttien kustannus Oy, 89-108.

Hermansson, E.2008. Varhainen vuorovaikutus ja itsetunnon kehitys. Artikkel. www.terveyskirjasto.fi Luettu 20.2.2012

Hirsjärvi, S, Remes, P. & Sajavaara, P. 2000. Tutki ja kirjoita.5. painos. Helsinki: Tammi.

Huttunen, M.2011. Autismi. Artikkel. http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00355. Luettu 6.7.2012.

Hyrkkö, P. 2001. Vuorovaikutus ja jaettu toiminta ennen puheen kehitystä - näkökulma varhaiseen kommunikointiin autismissa. Teoksessa Hakala, L., Hyrkkö, P., Manninen, P., Oesch, H., Salo, M. & Siikanen, M. Jaettu ilo. Autistisen lapsen vuorovaikutuksen ja kommunikoinnin kehittäminen. Somero: Puheterapeuttien kustannus Oy, 32-46.

Ikonen, O. & Suomi, A.1998. Autismi: esiintyvyys ja käyttäytyminen. Teoksessa Ikonen, O. (toim.) Autismi teoriasta käytäntöön. Jyväskylä: Atena, 53-72.

Johnson, C. & Meyers, S. 2007. Identification and evaluation of children with autism spectrum disorders. Artikkel. <http://pediatrics.aappublications.org/content/120/5/1183.abstract>. Luettu 14.11.2012.

Kerola, K., Kujanpää, S. & Timonen T. 2009. Autismin kirjo ja kuntoutus. Jyväskylä: PS-kustannus.

Laakso, M-L. 2004. Esikielellinen vuorovaikutus ja kommunikointi. Teoksessa Siiiskonen, T, Aro, T, Ahonen, T. & Ketonen, R. (toim.) Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa. 2.painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 20-47.

Laakso, M-L, Eklund, K. & Poikkeus A-M. 2011. Esikko - lapsen esikielellisen kommunikaation ja kielen ensikartoitus. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.

Laakso, M-L. 2011. Esikielellisten taitojen arviointi. Teoksessa Loukusa, S. & Paavola, L. (toim.) Lapset kieltä käyttämässä. Pragmaattisten taitojen kehitys ja sen häiriöt. Jyväskylä: PS-kustannus, 175-193.

Launonen, K. 2007. Vuorovaikutus – kehitys, riskit ja tukeminen kuntoutuksen keinoin. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy

Loukusa, S. 2011. Autismin kirjon häiriöihin liittyvät pragmatiikan vaikeudet. Teoksessa Loukusa, S. & Paavola, L. (toim.) Lapset kieltä käyttämässä. Pragmaattisten taitojen kehitys ja sen häiriöt. Jyväskylä: PS-kustannus, 129-146.

Makkonen, I. 2009. Autistinen kehityshäiriö. Autismiluentomateriaali. http://www.autismiliitto.fi/files/744/Autismiluentomateriaali_Makkonen_SIn_Kuopio_12.2009.pdf. Luettu 4.3.2012.

Manninen, P. & Oesch, H. 2001. Kielenkehityksen ja kommunikoinnin erityispiirteitä autistisella henkilöllä. Teoksessa Hakala, L., Hyrkkö, P., Manninen, P., Oesch, H., Salo, M. & Siikanen, M. Jaettu ilo. Autistisen lapsen vuorovaikutuksen ja kommunikoinnin kehittäminen. Somero: Puheterapeuttien kustannus Oy, 18-31.

Paavola, L. 2011. Varhaisen vuorovaikutus- ja kommunikaatiotaitojen kehitys. Teoksessa Loukusa, S. & Paavola, L. (toim.) Lapset kieltä käyttämässä. Pragmaattisten taitojen kehitys ja sen häiriöt. Jyväskylä: PS-kustannus, 43-61.

Räty, K. 1998. Diagnostiikka. Teoksessa Ikonen, O. (toim.) Autismi-teoriasta käytäntöön. Jyväskylä: Atena, 73-88

Sarkkinen, M. & Savonlahti, E. 2007. Vauvaikäisen autismiriskin tunnistaminen ja vuorovaikutushoito. Teoksessa Armanto, A. & Koistinen, P. (toim.) Neuvolatyön käsikirja. Helsinki: Tammi, 282-286.

Siikanen, M. 2001. Lapsen kielen kehitys. Teoksessa Hakala, L., Hyrkkö, P., Manninen, P., Oesch, H., Salo, M. & Siikanen, M. Jaettu ilo. Autistisen lapsen vuorovaikutuksen ja kommunikoinnin kehittäminen. Somero: Puheterapeuttien kustannus Oy, 49-61.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2004. Lastenneuvola lapsiperheiden tukena. Opas työntekijöille. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2004:14.

Vellonen V. 2000. Autistisesti käyttäytyvän lapsen oppimisprosessin tukeminen ekvivalenssin avulla. Joensuun yliopisto, Honkalampi-säätiön julkaisusarja 21. Pro gradu –tutkielma.

Vilka, H. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Tammi.

Zander, E. 2004. Introduktion om autism. Artikkel. Elberkennou, J. (suom). http://www.autismforum.se/gn/export/download/af_oversattningar/Introduktion_om_autism_finska.pdf. Luettu 5.2.2012

Liitteet

Liite 1:CHAT

A. Kysymykset vanhemmille Vastauksista pisteitä: Kyllä 1 Ei 0

1. Nauttiiko lapsesi polvella keinuttamisesta tms?
2. Onko lapsesi kiinnostunut muista lapsista?
3. Pitääkö lapsesi kiipeilystä esim. portaissa?
4. Nauttiiko lapsesi yhteisistä loru- ja/tai piiloleikeistä?
5. Osaako lapsesi leikkiä kuvitteluleikkiä, esimerkiksi kaataa/juoda leikisti juomaa leluastioita käyttäen tms?
6. Pyytääkö lapsesi jotakin osoittaen etusormellaan haluamaansa?
7. Käyttääkö lapsesi koskaan etusormeaan osoittaakseen kiinnostustaan johonkin?
8. Osaako lapsesi käyttää leluja oikealla tavalla (esim. leikkiessään autoilla tai palikoilla) eikä vain vie leluja suuhunsa tai heiluttele tai pudottele niitä?
9. Tuoko lapsesi koskaan esineitä sinulle haluten katsoa niitä yhdessä kanssasi?

B. Tarkkailu Vastauksista pisteitä: Kyllä 1 Ei 0

1. Saatko lapseen tapaamisen aikana katsekontaktin?
2. Kiinnitä lapsen huomio itseesi, sitten osoita sormellasi huoneen toisella puolella olevaa esinettä, ja sano, "Katso, tuolla on ...(nimeä lelu: nalle, auto, nukke tms)!"
Seuraa lapsen kasvoja, katsooko lapsi sormesi osoittamaan suuntaan.
Varmista, että lapsi ei katso vain kättäsi vaan sormesi osoittamaa esinettä.
3. Kiinnitä lapsen huomio itseesi, ja anna hänelle lelukuppi ja -kannu ja pyydä lasta kaatamaan itsellesi esim. kahvia. Osaako lapsi leikisti kaataa kuppiin kahvia tai juoda sen tms? (Voit käyttää myös muita vastaavia pieniä kuvitteluleikkejä tässä kohdassa.)
4. Kysy lapselta "missä lamppu" tai pyydä "näytä lamppu". Osoittaako lapsi lamppua etusormellaan? Jos lapsi ei ymmärrä sanaa lamppu, toista kysymys tai pyyntö esim. "Missä on nalle?" tai joku muu esine, joka ei ole käden ulottuvilla.
Lapsen tulee myös katsoa sinua suunnilleen samoihin aikoihin kuin osoittaa sormellaan.
5. Osaako lapsi rakentaa tornin palikoista? Jos osaa, kuinka monesta?

Liite 2:M-CHAT:

Alkuperäiseen CHAT- kyselyyn liitettävät lisäkysymykset vanhemmille:

10. katsooko lapsi silmiin yli 2 sekunnin ajan
11. onko lapsi yliherkkä äänille
12. vastaako lapsi hymyyn hymyllä
13. osaako lapsia matkia (esim. kasvonilmeitä)
14. reagoiko lapsi kun häntä kutsutaan nimellä
15. jos osoitat lelua sormella huoneen poikki, katsooko lapsi lelun suuntaan
16. käveleekö lapsi
17. katsooko lapsi esineitä/asioita, joihin sinä katsot
18. tekeekö lapsi epätavallisia sormien/käsienliikkeitä kasvojensa edessä
19. yrittääkö lapsi herättää huomiosi omiin tekemisiinsä
20. oletko koskaan miettinyt, onko lapsesi kuuro
21. ymmärtääkö lapsesi mitä ihmiset puhuvat
22. tuijottaako lapsesi joskus tyhjyyteen tai vaeltelee tarkoituksettomasti
23. tarkistaako lapsesi katsomalla kasvoistasi reaktiosi oudossa/yllättävässä tilanteessa

(Robins et al., 2001: arviointi 24kk iässä)

PIENOKAISESI SANATTOMAT VIESTIT

Esikielellinen kommunikaatio (0kk – 1,5/2v)

Oletko huomannut?

Pienokaiseni katsoo minuun hymyillen.

Tiedän milloin pienokaiseni on hyvällä/pahalla tuulella

Pienokaiseni äänтелеe kiinnittääkseen huomioni tai pyytääkseen apuani.

Leikkiessään pienokaiseni tarkkailee minua nähdäkseen katsonko häntä

Pienokaiseni hakee huomiotani, kun keskityn muihin asioihin.

Pienokaiseni nyökyttää päätään vastatessaan myöntävästi

Tervehdys pienokaisen vanhemmille!

Kuukausien odottelun jälkeen saitte vihdoin pienokaisenne syliinne ihmeteltäväksi ja ihailtavaksi. Vähitellen olette tutustuneet toisiinne vauvan hoidon ja hoivan kautta. Teette havaintoja siitä, millainen vauva teillä on ja miten hänen tarpeisiinsa vastataan. Rakennatte vuorovaikutusta, tapaa olla ja toimia yhdessä perheenne arjessa.

Ensimmäisen syntymäpäiväjuhlan tienoilla vanhemmat odottavat innoissaan pienokaisen ensimmäisiä sanoja, mutta niitä voidaan jäädä vielä rauhassa odottelemaan. Lapsen kommunikaation valmiudet ovat virittyneet jo paljon aikaisemmin, tarkalleen tunti vauvan syntymästä. Lapsi kehittyy omaan yksilölliseen tahtiinsa, eikä ole syytä huoleen, jos esikielellisen kehityksen osatekijät ovat kunnossa. Varhaiseen vuorovaikutukseen kuuluvat toiminnot rakentavat tavoitteellisen ja vastavuoroisen kommunikaation: tunneilmaisu ja katse, varhainen ääntely, kommunikoivat eleet ja sosiaaliset leikit sekä esineiden käyttö. Vanhemmat voivat myös tietoisesti mahdollistaa, vahvistaa ja harjoitellakin osatekijöitä perheen arjen toiminnoissa ja tilanteissa.

Pienokaisesi sanattomat viestit -esitteessä olevien vinkkien toteuttamisessa ei vaadita erikseen varattua aikaa, vaan käytänteet ja harjoitteet voidaan limittää pienokaisen hoito- ja hoivatilanteisiin. Aikuisen läsnäolo, lämmin vuorovaikutus ja herkkyys lapsen viesteille tukevat kokonaisvaltaisesti lapsen kehitystä. Kommunikaation osa-alueet ovat pohjana lapsen kielen kehitykselle, tunne-elämälle, sosiaalisille taidoille ja laajemmin älylliselle kehitykselle.

Kommunikaatiosta

Kommunikaatiossa välitetään sanattomia ja sanallisia viestejä ja rakennetaan yhteistä ymmärrystä. Vauvan kommunikatiiviset valmiudet alkavat kasvaa jo syntymästä. Vauva pyrkii kehollaan, itkullaan ja eleillään ilmaisemaan tarpeitaan. Perustarpeet sekä tarve jakaa kiintymystä ja tunteita liittyvät vahvasti varhaiseen vuorovaikutukseen.

Vauvan ja vanhemman välisestä vuorovaikutuksesta tekee toimivan, kun yhteinen rytmi syömiseen, nukkumiseen ja aktiiviset kiinnostukset hetket löytyvät. Varhainen vuorovaikutus sisältyy kaikkeen vauvan ja vanhempien väliseen olemiseen ja toimintaan. Kontaktin löytäminen vaikeutuu, jos vuorovaikutus pohjautuu tunne- tai vireystilaan, jossa vauva tai vanhemmat eivät ole siihen valmiita. On tärkeää huomioida, millainen ilmapiiri vuorovaikutukselle on. Joka tapauksessa pienokainen nauttii läheisyydestä silloinkin, kun hän ei ole valmis aktiiviseen vuorovaikutustilanteeseen.

Kommunikaation esikielellisessä kehitysvaiheessa (0 kk- 1,5/2v) pienokainen ei käytä sanoja pääasiallisena kommunikaatiokeinona. Hän harjoittelee erilaisia taitoja, joilla hän ilmaisee tarpeitaan ja on yhteydessä lähi-ihmisiin. Toistuvissa hoivatilanteissa ja perustarpeita huomioimalla pienokainen saa tärkeää tietoa itsestään ja ympäristöstä. Vanhemmilla on tärkeä rooli pienokaisensa viestien vastaanottamisessa: vahvistaa hänen viestejään ja houkuttaa hänet esiin uusien taitojen mallintamisen avulla. Pienokainen ilmaisee osan tuntemuksistaan ääntelyllä, käsien ja jalkojen liikkeillä, kasvojen ilmeillä ja pään liikkeillä. Vähitellen lapsi alkaa oivaltaa oman toimintansa vaikutuksen ympäristöönsä. Hän tarkkailee vanhempien katseesta tilanteen turvallisuutta ja matkii vanhempien eleitä ja toimintaa. Vanhempien pyrkimys vuorovaikutukseen kasvotusten arjen toiminnoissa lisää vauvan taitoja tallentaa, käsitellä ja hakea tietoa.

Esikielellisen kehityksen ja kommunikaation osa-alueet voidaan jakaa sosiaaliseen kommunikaatioon, puheen tuottamiseen ja ymmärtämiseen.

I. Sosiaalinen kommunikaatio

- **Tunneilmaisu ja katse**

Vauvan ilmaukset omasta tilastaan ja tunnekokemuksistaan (esim. väsymys, nälkä, kipu) ovat kokonaisvaltaisia. Se voidaan havaita esim. vauvan vastatessa johonkin muutokseen imemällä, päänkäänöllä ja katseella. Oman kehon, kosketuksen ja toiminnan kautta lapsi aistii käsityksen itsestään ja toisista erillisinä toimijoina ja kommunikoinnin osapuolina.

Vauvan tunneilmaisuista ominaisimmasta, itkusta erottuu moninaisia viestejä. Yrityksen ja erehdyksen kautta opit tulkitsemaan, milloin on nälkä ja milloin vauva kaipaa viihdykettä, seuraasi. Toistuvat, myönteiset tunnekokemukset tuottavat pienen vauvan aivoissa muutoksia, jolloin hän kykenee entistä paremmin käsittelemään tunnereaktioita ja sosiaalisesti välittyvää tietoa sekä suuntautumaan aktiivisesti ympäristöönsä.

- **Kommunikaatio**

Vauvan käyttäytymisen seuraaminen antaa vihjeitä hänen pyrkimyksistään; toisen käyttäytymisen vaikuttaminen, sosiaalinen vuorovaikutus ja jaettu tarkkaavuus. Varhaisin muoto on toisen käyttäytymiseen vaikuttaminen, jossa vauva omalla toiminnoillaan ohjaa vanhempaa toimimaan haluamallaan tavalla (esim. äänтелеillä, hakemalla vanhemman

katsekontaktia ja osoittamalla esinettä vauva ilmaisee haluavansa sen itselleen).

Sosiaalinen vuorovaikutus on tavoitteellista viestintää ja tilanteen jakamista (esim. vauva toivoo kutitteluleikin jatkuvan katsekontaktia hakemalla ja innostuneella ääntelyllä). Jaetun tarkkaavaisuuden

taidot kehittyvät keskimäärin 12-14 kk:n iässä. Lapsi seuraa vanhemman huomion kohdetta käyttäen eleitä, ääntely ja katsekontaktia jakaakseen mielenkiinnon kohteen vanhemman kanssa.

- **Eleet**

Eleet ilmaantuvat keskimäärin 9-10 kuukauden iässä, kun vauva on oppinut viestimään tavoitteellisesti. Lapsen kommunikatiiviset eleet täydentävät puuttuvaa sanavarastoa, ovat apuna nimeämisessä ja kuullun kielen tulkinnassa. Eleillä on osoittavia ja esittäviä käyttötarkoituksia, niillä lapsi pyrkii vaikuttamaan toisen käyttäytymiseen tai pyritään jakamaan yhteistä kokemusta toisen kanssa.

II. Puheen tuottaminen

- **Ääntely**

Vauva on virittäytynyt kiinnostumaan ja havaitsemaan inhimillisiä ääniä. Ääntelyn kehitys alkaa yksittäisistä vokaaleista, jotka nopeasti muuttuvat yhtäjaksoiseksi ääntelyksi, jossa esiintyy monenlaista vaihtelua. Vähitellen hän alkaa erotella ääniteitä ja harjoitella artikulaatitaitojaan: kujerrella, kiljhdella, läpätellä, pärrytellä, murista, puhista ja lopulta jokeltaa. Tavallisesti vauvat aloittavat jokeltelun ennen 10 kuukauden ikää. Ääntelyssä on eri sävyjä kuten komentavaa, pahaa oloa ja kipua ilmaisevaa sekä sosiaaliseen vuorovaikutukseen kutsuvaa, jolloin vauva on ymmärtänyt sen kommunikoivan merkityksen. Lapsi on tarkkaavainen puheelle.

- **Sanat**

Jokeltelu on sanojen pohjana. Varsinaiset oikeat sanat ilmaantuvat lapsen kieleen yksilöllisesti keskimäärin 12–18 kuukauden iästä alkaen. Pienokaisen kielen kehitystä edistävät lähi-ihmisten selkeä puhemalli ja sitä tukevat eleet ja ilmeet. Sanat vahvistuvat lapsen mieleen käyttötilanteissa ja kokemuksen kautta. Sanojen merkitykset avautuvat lapselle paljon ennen kuin hän itse tuottaa puhetta.

III. Ymmärtäminen

- **Kielen ymmärtäminen**

Kielen ymmärtäminen edellyttää kykyä havaita puhetta sekä tunnistaa ja eritellä äänteiden hahmoja. Arkipäivän toiminnoissa huomataan kielen ymmärtämistä, jolloin lapsi reagoi tuttuihin kielellisiin ilmauksiin. Esimerkiksi lapsi osaa toimia yksinkertaisten ohjeiden mukaan ja osoittaa ymmärryksensä toiminnallaan, näyttämällä, koskemalla tai selvästi katsomalla kohdetta.

- **Esineiden käyttö**

Lähi-ihmisillä on tärkeä tehtävä tutustuttaa vauva ympäristön esineisiin ja avustamaan lasta toimimaan niiden kanssa. Vauva alkaa kiinnostua yhä enemmän esineistä ja niiden ominaisuuksista 4-6 kk:n iässä. Esineen käyttötarkoituksen mukaista toimintaa vauva alkaa oppia n.9 kk:n iässä. Vuoden ikäisellä pienokaisella voi olla hallussaan 3-5 esineen tyypillistä käyttötarkoitusta. Esimerkiksi hän vie lusikan suuhunsa tai yrittää kammata hiuksiaan. Esittävää esineiden käyttöä ilmenee silloin, kun pienokainen alkaa leikkiä syömistä ja kampaan nukun tukkaa (14 kk:n iästä alkaen). Pienokainen alkaa myös käyttää taitojaan jakamalla huomionsa esineisiin toisen ihmisen kanssa, jolloin hän pystyy jaettuun toimintaan vuorovaikutuksessa. Tilanne opettaa lasta ymmärtämään toisen ihmisen toimintaa ja puhetta. Samalla hän oppii vuorottelemaan, jäljittelemään ja tekemään kommunikaatioaloitteita. Tilanteissa lapselle valkenevat vähitellen syy-seuraussuhteet. Leikissä lapsen kieli kehittyy, itsetunto vahvistuu sekä hän oppii erilaisia rooleja ja käyttäytymismalleja. Kuvitteellinen leikki kehittyy sosiaalisissa tilanteissa ja on luonteeltaan kommunikatiivista.

Vinkkejä arjen hetkiin

- Vauvat reagoivat parhaiten, kun elekielesi on selkeää. Hae pienokaisesi huomio ylikorostetuilla eleillä, äänillä ja liikkeillä. Juttele lapsellesi vaihdellen äänensävyäsi esim. syötön, vaipanvaihdon aikana. Näin saat hänet kiinnostumaan viestinnästä.
- Ottakaa toisiinne katsekontakti juttutuokioissanne.
- Vahvista vauvan yritystä suun liikkeiden ja eleiden opettelussa. Näytä omaa mallia: kieli ulos ja sisään, käsien taputukset.
- Pyri saamaan aktiivisesti vauvaltasi reagoitteja. Huomaa vauvan hienovaraiset, pienemmätkin aloitteet (liike, eleet, katse).
- Jutellessasi vauvan kanssa on tärkeää tauottaa puhettasi, jotta hän kykenee ääntelemällä/ jokellelemalla antamaan vastauksen sinulle. Tauon aikana vauva pohdiskelee ja tarvitsee aikaa antamasi viestin käsittelyyn. Vahvista tai laajenna vauvan ilmaisua.
- Kuulemansa sanat vahvistuvat pienokaisen mieleen, kun käytät eri eleitä, osoittamista ja ilmeitä, puhettasi tukemaan. Pienokainen oppii tuttujen ja toistuvien tilanteiden kautta sanojen merkityksiä. Nimeä asioita.
- Kerro pienokaiselle päivän tapahtumista ja kuvaile, mitä hänen kanssaan tehdään ja millaisella tuulella on: "Oletko väsynyt/ iloinen?", "Nyt vaihdetaan vaippa." Puhe liitetään tekemiseen ja olemiseen, eleisiin ja ilmeisiin sekä tarvittaessa myös kuviin.
- Selitä lapselle ääniä, joita kuuluvat ympäristöstä.
- Laululeikit, jossa voit laulaessasi lisätä lempeitä liikkeitä
- Kutitusleikki: Juoksuta sormiasi vauvan keholla, pidä tauko, jossa odotat vauvan reaktiota, joka toimii pyyntönä jatkaa toimintaa. Samankaltaisen leikin voit tehdä kutsumalla lasta nimellä. Kun lapsi kääntää huomionsa vanhemman ääneen, palkitse hänet hänelle mieluisalla tavalla.
- Näytä esimerkilläsi miten esineiden kanssa kuuluu toimia
- Anna hänelle (11kuukauden iässä) lelu tutkittavaksi ja pyydä kädenojennuksella lelua takaisin: "Anna auto äidille/isälle".